

Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi

12 bin yıllık Hasankeyf'i kurtaralım, Dicle Vadisini yaşatalım!

(<https://www.hasankeyfgirisimi.net/>)

Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesi Eleştiri Raporu

(<https://www.hasankeyfgirisimi.net/turkce-ilisu-baraji-ve-hidroelektrik-santrali-projesi-elestiri-raporu/?lang=tr>)

POSTED ON 2019-09-03 ([HTTPS://WWW.HASANKEYFGİRİSİMİ.NET/TURKCE-İLİSU-BARAJI-VE-HİDROELEKTRİK-SANTRALİ-PROJESİ-ELESTİRİ-RAPORU/?LANG=TR](https://www.hasankeyfgirisimi.net/turkce-ilisu-baraji-ve-hidroelektrik-santrali-projesi-elestiri-raporu/?lang=tr)) UPDATED ON 2019-09-09

([HTTPS://WWW.HASANKEYFGİRİSİMİ.NET/TURKCE-İLİSU-BARAJI-VE-HİDROELEKTRİK-SANTRALİ-PROJESİ-ELESTİRİ-RAPORU/?LANG=TR](https://www.hasankeyfgirisimi.net/turkce-ilisu-baraji-ve-hidroelektrik-santrali-projesi-elestiri-raporu/?lang=tr))

Hazırlayan: Hasankeyf Koordinasyonu, Ağustos 2019

Rapora pdf formatında burdan ulaşabilirsiniz: Ilısu_Rapor_2019-08 (http://www.hasankeyfgirisimi.net/wp-content/uploads/2019/09/Ilisu_Rapor_2019-08.pdf)

Ilısu Projesi'ne Giriş

Dicle nehri üzerinde planlanan Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali (HES) Projesi'nin etüt çalışmalarının 1954 yılında, "toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin çalışmalar doğrultusunda" başlamasıyla Dicle Vadisi'nde barajların yapılacağına ve barajlardan birinin Hasankeyf'i sular altında bırakacağına dair haberler yayıldı. 1971 yılında Ilısu Projesi'nin ön hazırlık çalışmaları bitirildi. İlerleyen yıllarda kesin projesi bitirilince 1982 yılında GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) çerçevesinde Ilısu Projesi'nin hükümetçe gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. Ancak daha çok, GAP çerçevesinde Fırat üzerindeki baraj projelerinde ilerleme sağlandıktan sonra, dönemin hükümetince 1997 yılı yatırım programına almasıyla Ilısu Projesi gündeme girdi. O yıldan beri neredeyse aralıksız olarak hem yerelde hem de Türkiye'nin batısında ve Türkiye dışında Ilısu Projesi'ne tepki ve protestolar devam etmektedir.

(http://www.hasankeyfgirisimi.net/wp-content/uploads/2019/09/Map_Ilisu_11_3_TR.jpg)

Ilisu Projesi'nin bulunduğu nokta Mardin'in Dargeçit (Kürtçe adı: Kerboran) ilçesine bağlı Ilisu (Kürtçe adı: Germav) köyüdür. Burası Şırnak'ın (Şirnex) Güçlükonak ilçesiyle sınırdış ve Suriye sınırına 45 km uzaklıktadır. Ilisu barajı ile Dicle nehrinin 136 km uzunluğunda bir göle dönüşmesi planlanmaktadır. Yan kolları ve dereleri de dâhil edersek, 400 km akarsuya denk gelmektedir. Ilisu Barajı gölünün maksimum yüzey alanı 313 km², hacmi ise 10,4 milyar m³ (bu sayı bazen 10,6 milyar m³ veya 11 milyar m³ olarak da verilmekte) büyüklüğünde öngörülmekte. Bu baraj hacmi ile Ilisu'nun, Türkiye'nin ikinci büyük baraj gölü olması hedeflenmektedir. 135 m yüksekliği olan ve tamamlanan Ilisu Barajı gövdesi, 1820 m genişliğiyle Türkiye'nin en 'geniş' barajıdır. Ilisu Barajı'nın gövdesi ön yüzünün beton kaplamalı olmasıyla dikkat çekiyor. Halbuki önce kil çekirdekli kaya dolgu olarak planlanmıştı, sonradan değiştirildi.

(<http://www.hasankeyfgirisimi.net/wp-content/uploads/2019/09/raporfoto2.jpg>)

Ilisu Projesi'nin devlet yetkilileri tarafın açıklanan tek amacı var, o da elektrik üretmek. Yüzey ve yeraltı suları üzerinde yetkili kamu kuruluşu olan Devlet Su İşleri'ne (DSİ) göre Ilisu'nun kurulu gücü saatte 1.200 megavattır (MW). Ilisu HES'i her biri 200 MW kapasiteli 6 adet türbinden oluşmaktadır. Eğer faaliyete geçerse Ilisu Projesi Dicle havzasındaki en büyük baraj ve HES olacak ve Fırat üzerinde kurulmuş ve faaliyette olan Atatürk, Karakaya ve Keban'dan sonra dördüncü HES özelliğini taşıyacaktır. Birkaç yıl öncesine kadar yıllık üretilecek elektrik enerjisi 3.833 GWh (**gigavat/saat**) olarak belirtilirken son dönemde DSİ tarafından 4.120 sayısı dile getiriliyor. % 36 verimle çalışacak olan Ilisu Projesi, en az verimli HES'lerden biri olacak (Atatürk HES % 48 civarı). Bir karşılaştırma daha yaparsak, Keban HES'inin MW kapasitesi Ilisu'dan biraz fazladır (1.330 MW), ancak son yıllarda yıllık üretimi ortalama 5.800 GWh olarak seyretmiş¹.

Ilisu Projesi tamamlanırsa akış aşağıda Cizre ilçesine yakın yerde 45 m yüksekliğinde, gölü Ilisu Projesi'ne dayanacak Cizre Barajı ve HES Projesi'nin inşa edilmesi planlanmaktadır. Cizre Projesi'nin elektrik üretmesi öngörülse de asıl amacı Şırnak ve Mardin illerinde toplam 121 bin hektar alanın sulanmasıdır. Ilisu baraj gölünün rezervuarı olmaksızın Cizre Barajı bu hedefi yerine getiremez. Bu açıdan Ilisu Projesi'nin dolaylı amacı sulamadır denebilir.

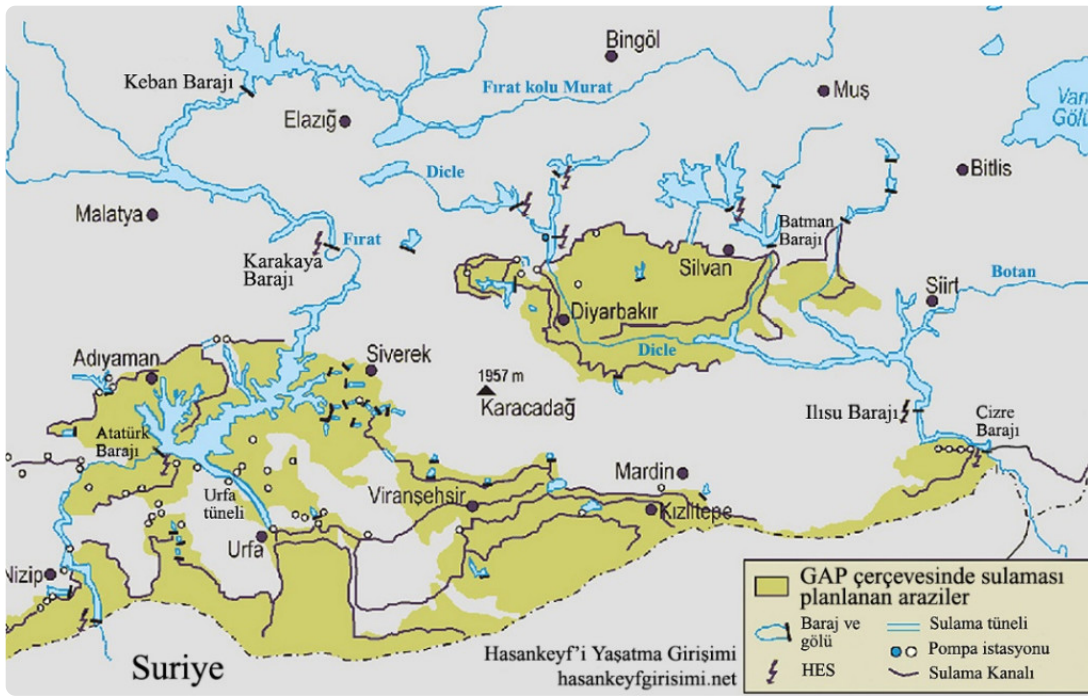

(<http://www.hasankeyfgirisimi.net/wp-content/uploads/2019/09/raporfoto3.jpg>)

Ilisu Projesi'nin maliyeti DSI tarafından 1,2 milyar Euro olarak ifade edilmektedir. Buna 800 milyon Euro "yeniden yerleşim" (kamulaştırma, Yeni-Hasankeyf ilçesi inşaatı, yeni yollar vb.) maliyetini eklersek projenin toplam resmi maliyeti 2 milyar Euro civarındadır. Ancak projede çok boyutlu gecikmeleri, teknik sorunları ve ilk planlamada olmayan ek faaliyetleri dikkate alırsak bu maliyetin ciddi oranda arttığından söz etmek mümkündür. 2000 yılında yayınlanan "Dünya Barajlar Raporu"na göre dünyada inşa edilen büyük barajların öngörülen maliyetleri ortalama olarak ikiye katlandı². Hükümet ise bugüne kadar projenin maliyet artışı konusunda hiç açıklama yapmadı.

Ilisu Projesi ve GAP

Ilisu Barajı ve Hidroelektrik Santralı Projesi, 1982'de kararlaştırılan ve kısa sürede çalışmaları başlayan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çerçevesinde inşa edilen devasa bir projedir. 9 ilde uygulanan GAP dünyada bilinen en büyük hidroenerji ve sulama projelerinden biridir. 19 hidroelektrik santral ile yılda 27.300 GWh elektrik üretimi ve 22 baraj gölü suyuyla 1,8 Milyon hektar alanın sulanması, 32 milyar ABD Doları bütçeli GAP'ın birincil hedeflerindendi. GAP'ın en büyük iddiası, ciddi oranda arttırılması hedeflenen tarımsal üretimin ihraç edilmesiyle 3,8 milyon kişiye istihdam sağlamak ve ağırlıkla Kürtlerin yaşadığı illerde hissedilir bir ekonomik kalkınma yaratmaktır.

(<http://www.hasankeyfgirisimi.net/wp-content/uploads/2019/09/raporfoto4.jpg>)

Türkiye çapındaki istatistiklere göre, GAP'ın uygulandığı günden bu yana GAP bölgesinin illeri (Gaziantep dışında) Türkiye sıralamasında daha çok gerilemiştir. Yani 1989 GAP Master planında belirtilen "bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını giderme" hedefinin tersine gelişme yaşanmıştır. Urfa Ziraat Mühendisleri Odası'nın belirttiğine göre, GAP suyu ile Urfa ilinde sulanan alanların yarısında yanlış teknikler ve çiftçilerin eğitilmemesi sonucu tuzlanma veya yüksek taban suyu sorunu yaşanmaktadır. Bu durum Harran ovasını gezerek çıplak gözle görülebilir. 2018'e kadar HES hedefinin %74'ü gerçekleştirilmiş, sulamada gerçekleşme oranı % 30,4'ü bulmuştur³. Yerel halkın kısmen yararlanabileceği alanlara yatırım çok yavaş veya yanlış bir merkezîyetçi yaklaşımla gerçekleşmektedir³. GAP ile hissedilir oranda iş alanları yaratılamadı ve işsizlikte düşüş olmadı. Aslında GAP en baştan beri yanlış (merkezîyetçi, antidemokratik, küçük çiftçileri gözetmeyen, toprak kalitesinin ve su varlıklarının korunması dışlayan, biyoçeşitliliği hiç dikkate almayan, toplumun sosyal yapısını göz ardı eden, küçük çözümleri istemeyen) yaklaşım ile hazırlanan bir proje olduğundan, bunların yaşanması çok şaşırtıcı değildir maalesef. Devlet yetkilileri tarafından paylaşılan veriler ve hedefler ile ortaya çıkan durum değerlendirildiğinde GAP projesinin sonuçları ve hedefleri arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır.

GAP'ın temel yanılsı, "ekonomik kalkınma"yı mega projeler ve merkezîyetçi- denetimci planlamayla sağlama amacıdır. Halbuki dünyada birçok benzeri tecrübe bunun küçük (mikro) projelerle ve demokratik-katılımcı bir yaklaşımla daha sağlıklı ve kültürel varlıklar ve doğayla uyum içinde gerçekleşmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Büyük yatırım projeleri ve büyük paralar ise aşırı bürokrasiyi, yolsuzluğu, kontrol mekanizmalarını artırma ihtiyacını ve siyasi çatışmaları beraberinde getirir.

GAP'ın 1,8 milyon hektar kadar bir alanı büyük baraj gölleriyle sulamaya çalışması bir başka stratejik yanılsıdır. Su varlığının sınırlı olduğu Mezopotamya'da bu kadar suyu ihracata harcamaya çalışmak su hakkına erişimde büyük sorunlar yaratıyor, özellikle de Irak ve Suriye sınırları içinde yaşayan halklar ve canlı varlıklar açısından. Fırat boyunca akış aşağı indikçe Fırat üzerinde kurulmuş barajlardan dolayı ciddi sıkıntılar söz konusudur, özellikle Irak'ta milyonlar artık nehrin suyunu ne tarım için ne de içme suyu olarak kullanabiliyor. Yine nehirlerden aşırı derecede suyun çevrilmesi sonucu canlılar için yeterli ve temiz su kalmadığı için ekolojik facia yaşanmaktadır. Ilisu Projesi ise hayata geçerse Dicle'deki faciayı hızlandıracaktır.

2000'li yıllarla beraber Dicle ve Fırat havzasında GAP'ın dışında daha birçok baraj ve HES projesi ortaya çıktı. Eğer sayısı yüzü geçen bütün bu projeler hayata geçirilirse, Doğu Karadeniz'de planlandığı gibi tüm nehir ve dereler baştan sona ya suni göllerle boğulacak ya da kurutulacaktır. Son yıllardaki mücadele ile bu projelerden sadece bazıları Dersim ve Diyarbakır-Kulp'ta olduğu gibi engellenebildi, diğerlerin planlamaları veya inşaatları devam ediyor.

Projenin finansmanı, sözleşmeleri ve gelişimi

1996 yılında Ilısu Projesi'ne finansman sağlamak amacıyla yap-işlet-devret modeline göre ihale açıldı. Ancak hiçbir şirket başvuru yapmayınca o dönemin hükümeti doğrudan seçtiği şirketlerle görüşmeler yürüterek Ilısu Konsorsiyumu'nu (şirketler birliği) oluşturdu. Bu uygulamanın yasalara aykırılığını aşmak için bakanlar kurulu 20 Mart 1997 günü karar çıkardı. Ilısu Konsorsiyumu'nun başını İsviçreli Sulzer Hydro şirketi çekiyordu (1999 yılında İsviçreli VA Tech şirketi tarafından satın alındı). Bunun yanında Avusturya'dan ABB Power Generation (2000 yılında Alstom tarafından satın alındı), Birleşik Krallık'tan inşaat şirketi Balfour Beatty, İtalya'dan Impregilo ve İsveç'ten Skanska'nın yer aldığı konsorsiyum, İsviçre bankası UBS'den kredi almak üzere oluşturulmuştu.

(<http://www.hasankeyfgirisimi.net/wp-content/uploads/2019/09/raporfoto5.jpg>)

Türkiye'den de NuroL, Tekfen ve Kiska şirketlerinin katıldığı "birinci" Ilısu Konsorsiyumu, 1998'de Avrupalı hükümetlere "kredi teminatı" için başvuruda bulundu. Avrupalı bankalar böylesi riskli bir projeye kolay kolay kredi vermeyecekleri için konsorsiyumdaki Avrupalı şirketler kendi hükümetlerine gitme zorunluluğu görüyordu. Avrupalı hükümetlere bağlı çalışan ihracat kredi kuruluşlarından (ECA) İsviçreli ERG'nin başvuruyu ilkesel olarak kabul ettiği Aralık 1998'de ortaya çıkınca Avrupa'da toplam on bir sivil toplum kuruluşu (STK) bir araya gelerek Avrupa Ilısu Kampanyası'nı oluşturdu.

Kampanyada şu kuruluşlar yer aldı: Corner House (Birleşik Krallık), The Ilısu Dam Campaign (Birleşik Krallık), Kurdish Human Rights Project (Birleşik Krallık), Friends of the Earth (İngiltere, Galler ve Kuzey İrlanda), Berne Declaration (İsviçre), Campaign an Eye on SACE (İtalya), Pacific Environment (ABD), World Economy Ecology and Development (Almanya), medico international (Almanya), NABU (Almanya) ve YXK (Almanya). Başta Birleşik Krallık ve Almanya olmak üzere yoğun bir kampanya başladı, Avrupa'nın birçok yerine yayıldı ve basın 2000 yılıyla birlikte büyük ilgi gösterdi. ECA'lar Ilısu Konsorsiyumu'na nihai kredi teminatı onayı öncesi yerine getirilecek şartlar öne sürmek zorunda kaldı. Bunlardan biri uluslararası standartlara göre bir "Çevre Etki Değerlendirme Raporu" (ÇED-R) ve "Yeniden Yerleşim Eylem Planı"nın (YYEP) hazırlanmasıydı. Bunun üzerine Ilısu Konsorsiyumu Türk danışma şirketi SEMOR'a bu iki raporu, büyük projeler konusunda tecrübesi olmamasına rağmen hazırlattı. 2001 yılının başında ÇED-R ve YYEP ECA'lara sunuldu, ancak Türkiye yasalarına göre Ilısu Projesi için ÇED-R gerekli olmadığından, Türkiye'de bu yönlü mevzuat işletilmedi.

Avrupa Ilısu Kampanyası, Batman ve Diyarbakır'da bazı STK'lar ile iletişime geçerek ve Dicle bölgesine giderek, hazırlanan ÇED-R ve YYEP'yi eleştiren raporlar hazırladı. Bağımsız raporlar, sunulan ÇED-R ve YYEP'nin uluslararası standartlar seviyesinde olmadığı sonucuna varınca Ilısu Projesine eleştiriler daha da arttı. Bu ara Türkiye'nin 2001 Şubat'ında son on yılların en büyük ekonomik krizine girmesi Ilısu Projesi'nin başlamasını olumsuz etkiledi. Yaygınlaşan kampanya karşısında

2001 Kasım'ında Skanska, Balfour Beatty ve Impregilo şirketleri geri çekildiklerini açıklamak zorunda kaldı ve Ilisu Konsorsiyumu temelden sallandı. UBS de 2002 Şubat'ında geri çekileceğini açıklayınca, ECA'lar henüz bir nihai karara varmadan konsorsiyum büyük oranda dağıldı.

Konsorsiyum'un dağılmasından sonra bir süre Ilisu Projesi beklemede kaldı. İktidara yeni gelen AKP, 2004 yılı sonunda yeni bir girişimde bulunarak dört Türkiyeli (Nurol, Cengiz, Çelikler ve Temelsu Uluslararası), altı Avrupalı şirketi (Avusturya'dan VA Tech -2004 sonunda Alman dev şirketi Siemens tarafından satın alındı, Almanya'dan Züblin ve İsviçre'den Alstom, Stucky, Maggia ve Colencio) bir araya getirdi ve "ikinci" Ilisu Konsorsiyumu'nu oluşturdu. Türkiyeli şirketlerden Nurol inşaat işleri liderliğini üstlenirken, VA Tech/Siemens şirketi de elektromanyetik (en başta HES) işleri ve konsorsiyumun genel liderliği konumunda bulundu. Bu süreç esnasında Şubat 2005'te Siemens VA Tech'i Avusturyalı Andritz şirketine devretti⁴. Avrupalı şirketlere krediler şu dört bankadan verilecek şekilde planlandı: Soci  t   G  n  rale (Fransa), Dekabank (Almanya), Bank Austria (ana hissedarı İtalyan UniCredit) ve Zürcher Kantonalbank (İsviçre). İkinci konsorsiyum da ihale sonucu değil, yine mevcut yasalar göz ardı edilerek ve hükümetler arası yapılan protokollere dayanılarak, DSÖ tarafından oluşturuldu.

2005 yılı başında Ilisu Projesi, Ilisu Konsorsiyumu'nun Almanya, Avusturya ve İsviçre ECA'larına   n başvuruyu yapmasıyla tekrar kamuoyuna yansı. ECA'lar 2001 yılında hazırlanan ÇED-R ve YYEP'nin güncellenmesini talep edince, 2005 ilkbaharından sonbaharına kadar ENCON isimli Türk danışma   irketi bununla görevlendirildi.

  kinci konsorsiyum ve Türk hükümeti, birinci konsorsiyumun başarısız başvurusundan kendisine sonuç çıkararak projede bazı köşk değişikliklere gitti. Projenin yeni tasarımında kot d    rme, baraj yerini değiştirme, türbinlerin işletme sistemini değiştirme gibi revizyonlara hiç girilmedi, fakat yasal alanda bazı değişiklikler yaşandı. Kültür varlığının korunması konusunda ve kamulaştırma yasasında Türkiye bazı köşk düzeltmelere gitti. 2002 yılından beri bir AB katılım süreci yaşandığını da unutmayalım. 2005 yılına gelindiğinde ekonomi de hızlı bir geçişme yaşamaya ba  lamı  tı. DS   2000'lerin ortasında kendisini daha açık ve katılımcı göstermeye   alı  yordu. Örneğin proje bölgesinden etkilenenler arasında mal sahibi olmayanlar için bazı "eğitim ve destek programları" hazırlanacağı belirtildi. Ancak en çok ön plana çıkan "değişiklik" Hasankeyf'te bazı eserler için bir "kurtarma planı" hazırlanmasıydı.

Güncellenmiş   ED-R ve YYEP ile Ilisu Konsorsiyumu Aralık 2005'te ECA'lara kredi teminatı için resmi tam başvurusunu yaptı. Yılbaşı gelmeden bu iki başvuru belgesi internette yayınlandı. Daha önceden olduğu gibi, ÇED Raporu Türkiye yasalarına göre hazırlanmadı ve etkilenen insanlara ve STK'lara, projeyi yürüten kurumlara itiraz ve eleştirilerini belirtme imk  nı verilmedi.

Projenin çok tartışmalı olmasından dolayı ECA'lar, kredi teminatı kararını doğrudan Avusturya, Almanya ve İsviçre hükümetlerine bıraktı ve çok yoğun bir rapor, eleştiri ve heyetler dönemi başladı. 2006 yılının başından itibaren Avrupa Ilisu Kampanyası ve Dicle bölgesindeki kampanyaları bünyesinde toplayan Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi (HYG) ortaklığı ile hazırlanan çok sayıda yorum, belge ve rapor ECA'lara gönderildi. Farklı yönden gelen eleştirilerin de etkisiyle 2006 Haziran'da Ilisu Konsorsiyumu iki rapora ilişkin iyileştirmeler (İngilizcesi: *Amendment*) yayınladı. Ancak bunlar projenin detaylarındaki ayarların dışında bir şeyi kapsamıyordu. Avrupa ve yerelde güçlü kampanyanın ortaya   ıkı  ı ECA ve Avrupalı hükümetleri yeni adımlar atmak zorunda bıraktı. Avrupalı ECA'lar ile DS   arasında, kabul edilmesi planlanan ihracat kredi teminatı için DSÖ ve Ilisu Konsorsiyumu tarafından yerine getirilmesi gereken 153 maddeden oluşan Nihai Değerlendirme Toplantısı Mutabakat Zaptı (FAM protokolü; İngilizce: *Terms of Reference – TOR*) hazırlandı. 153 şart sosyal, kültürel, ekolojik ve uluslararası olmak üzere dört alt alana ayrıldı.

(<http://www.hasankeyfgirisimi.net/wp-content/uploads/2019/09/raporfoto6.jpg>)

Tüm eleştiriler ve protestolara rağmen Avrupalı hükümetler 27 Mart 2007'de Ilisu Projesi için yapılan kredi teminatı başvurusunu kabul ettiklerini ve bunu 153 şarta bağladıklarını açıkladı. Avrupalı hükümetler söz konusu şartlarla Ilisu Projesi'nin özellikle yeniden yerleşim alanında çok sayıda düzeltmeye tabi tutulduğunu ve uluslararası standartları (Dünya Bankası, OECD – Avrupa Ekonomik ve İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) yerine getirdiğini iddia etti. Bu şartların yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmek için Türkiyeli ve uluslararası uzmanların yarı yarıya yer aldığı "Ilisu Uzmanlar Komitesi" (*Committee of Experts – CoE*) oluşturuldu. Bundan sonraki iki yıllık süreçte Avrupalı ECA, hükümet ve şirketlerle tartışmaların ana eksenini 153 şartın hayat bulmasıyla alakalıydı.

Mart 2007'deki karar sonrası, ECA'lar, konsorsiyum ve Türkiye hükümeti/DSİ arasında anlaşmaların en kısa sürede imzalanması beklenirken, birkaç ay süren bir suskunluk yaşandı. Türkiye Enerji Bakanlığı kredi teminatı için talep edilen 153 şartta ciddi sakıncalar görmesinden dolayı imzayı atmaktan çekinmişti. Bunların en sakıncalılarından biri, ECA'ların, 153 şartın uygulanmaması durumunda projeden geri çekilme olanağını ellerinde tutuyor olmasıydı. Bu durgunluğu aşmak için dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan müdahale etmiş ve seçimleri beklemeyi önermiş, seçimde AKP tekrar başarılı çıktıktan sonra başbakan bu riski taşımayı üstlenmişti. Seçimden üç hafta sonra, yani 14 Ağustos 2007'de, DSİ ile Ilisu Konsorsiyumu arasında inşaat 'yapım sözleşmeleri' imzalandı. Ertesi gün Ilisu Konsorsiyumu ile Avrupalı bankalar (bundan bir ay önce Zürcher Kantonalbank projeden geri çekildi) ve Türkiyeli bankalar (Akbank ve Garanti Bankası) arasında kredi sözleşmesi imzalandı.

Bir yıl geçmeden, iki tarafça imzalanan ve ECA'lar tarafından övgüyle bahsedilen 153 şartın yerine getirilmediği görülmeye başlandı. 2008 Mart'ta "Ilisu Uzmanlar Komitesi" (Bilirkişi Heyeti de deniyordu) rapor sunarak DSİ'nin kriterleri neredeyse hiç yerine getirmedeğini, ayrıca sözleşmelere aykırı şekilde inşaat hazırlıklarına başladığını ifade edip Ilisu Projesi'nin en az 2 yıl ertelenmesini tavsiye etti. Bu tespitin oluşmasında Avrupa Ilisu Kampanyası ve HYG'nin yereldeki gerçekler üzerine hazırladığı raporların etkisi büyüktü. 2008 Eylül'ünde "Ilisu Uzmanlar Komitesi"nce hazırlanan ikinci raporda da aynı tespitler yer alınca ECA'lar DSİ'ye ciddi uyarılar yapmaya başladı, ancak Dicle Vadisi'ndeki uygulamada herhangi bir değişiklik yaşanmadı.

2008-2009 yıllarında Ilisu Projesi'ne tepkilerin Dicle havzası bölgesinde, İstanbul'da ve Avrupa'da artması sonucu 7 Temmuz 2009'da Avrupalı üç hükümet Ilisu Projesi'ne verdikleri kredi teminatını geri çektiklerini açıkladılar. ECA'lar tarihinde ilk defa, onaylanan bir ihracat kredi teminatının geri çekilmesi yaşandı. Bu karar üzerine üç Avrupalı banka (Société Generale, Bank

Austria ve Dekabank) da krediyi iptal etti. Konsorsiyumda bulunan Almanya şirketi Züblin ve İsviçre şirketi Alstom, paylarını en başta Avusturyalı Andritz olmak üzere konsorsiyumdaki diğer şirketlere devredip projeden geri çekildiler. Andritz projeye dört Türkiyeli şirketle devam etti.

2009 yazı ve sonbaharında AKP hükümeti yeni bir finansmanı Çin'den sağlamak için harekete geçti, ama açıklanmayan nedenlerden dolayı sonuç alamadı. Bunun üzerine hükümet Türkiye içi finansman sağlamak için çalıştı. Ocak 2010'da yapılan açıklamayla Ilısu Projesi'nin ihtiyaç duyduğu bütün kredinin ikisi özel (Akbank ve Garanti Bankası), biri kamuya ait (Halk Bankası) üç banka tarafından karşılanacağı belirtildi. Asıl kritik olan soru kredi teminatının kimin tarafından sağlandığıdır. Temelde iki opsiyon vardır: Ya tamamı hükümet tarafından ya da hükümet ve özel sigorta şirketleri ortaklığı tarafından karşılanır. Gizli tutulduğundan, burası bugün hâlâ bilinmemektedir. 15 Ocak 2010'da Ilısu Konsorsiyumu ve bankalar arasında Ilısu Projesi'nin finansmanı için sözleşme imzalandı.

2010 Mart ayında Ilısu Projesi'nin inşaatı tam kapasiteyle başladı. Haziran 2010'da ise Hasankeyf'in yaklaşık 2 km kuzeyinde yeni yerleşke olan "Yeni-Hasankeyf"in inşaatı başladı.

31 Ekim 2010 tarihinde Ilısu köyünde düzenlenen bir törenle bizzat dönemin başbakanı Erdoğan'ın katılımıyla Ilısu köylülerine DSİ tarafından inşaatı yaptırılan "Yeni-Ilısu" köyünün anahtarları resmi bir törenle verildi. 45 aile buraya kötü yaşam şartları altında yerleştirildi.

2012 Ağustos'unda derivasyon tünellerinin bitirilmesiyle Dicle nehri yatağından alınıp bu tünellerden geçirildi. Böylece Ilısu Barajı gövdesinin inşaatı başladı.

7 Ocak 2013'te Ankara İdari Mahkemesi, TMMOB Mimarlar Odası ve Peyzaj Mimarları Odası'nın başlattığı ve kısmen sonuç aldığı birçok mahkeme sürecinden sonra, Ilısu Projesi'nde ÇED süreci işletilmediği için yürütmeyi durdurma kararı aldı. Ancak AKP hükümeti üç ay sonra mevzuat ve yasalarda değişikliğe giderek Ilısu Projesi inşaatının devam etmesini sağladı.

Temmuz 2014'te HPG gerillalarının iki müteahhidi kaçırmasıyla Ilısu inşaatında çalışan ve yerelden gelen işçilerin büyük çoğunluğu istifa etti. Bunun üzerine Ilısu inşaatı büyük oranda durma noktasına geldi. Malamira şirketinin yeni ihaleyle Kasım 2014'te sürece dâhil olmasıyla yeni işçiler getirilip baraj inşaatına devam edildi.

2014 yazında Hasankeyf'teki tarihi Dicle Köprüsü'nü Mardin'den getirilen taşlarla kaplama projesi başladı. Hasankeyf'teki eserlere ilk ciddi müdahale olan bu projeyle köprünün taşınmasından vazgeçildiği ortaya çıktı.

20 Haziran 2015 tarihinde Malamira şirketi yöneticilerinin işçilere silahla saldırıp yaralaması sonucu işçiler ve yakınları toplu halde Ilısu inşaat alanını basıp şirketin araç ve ofislerini yaktılar. Ardından da hakları için greve gitmeleri sonucu inşaat büyük oranda durdu. Kasım ayından itibaren inşaat birçok yeni işçiyle devam etti. Aynı zamanda baraj inşaat alanının korunması gerekçesiyle ek 300 kadar kişi "korucu" olarak işe alındı.

2016 yılından itibaren DSİ ve hükümet yetkilileri Ilısu Projesi'nin bitme aşamasına geldiğini ve su tutmanın yakında başlayacağını düzenli aralıklarla belirtmeye başladılar. Barajın yakında su tutacağını, hükümet yetkilileri tarafından 1991'den beri insanları etkilemek için zaman zaman söylendiğini de burada hatırlatalım.

12 Mayıs 2017 tarihinde uzun hazırlıklardan sonra tekerlekli bir özel araçla Zeynel Bey Türbesi Hasankeyf'ten Yeni-Hasankeyf olarak adlandırılan alanda bulunan Kültürel Park'a taşındı. Ondan önceki üç yıl içinde Mimarlar Odası'nın karşı durmasının da etkisiyle ihalenin üç defa iptal edilmiş olduğu için, DSİ yasaları ihlal ederek gizli görüşmeler sonucu Er-Bu İnşaat ve Hollandalı Bresser şirketleriyle yeni bir konsorsiyum oluşturdu. 2019 yazına kadar Hasankeyf'ten toplam 7 eser ait oldukları alanlardan koparılıp Yeni Hasankeyf'e taşındı.

10 Ağustos 2017 tarihinde kayaların dinamitlerle yıkılmasıyla Hasankeyf'te büyük yıkımlar hızlanmaya başladı. 200'den fazla mağara dolduruldu, Kale'nin etrafına 60 metreden yüksek devasa set örülmeye başlandı. Kale'nin yanındaki vadi onlarca metre yüksekliğinde, ilerde kullanılması planlanan turistik liman için dolduruluyor. Nehrin yatağına 2 km boyunca müdahale

edildi ve başta balıklar olmak üzere sayısız canlı hayatını kaybetti.

1 Haziran 2018'de DSİ derivasyon tünellerinden birincisini kapatmaya başladığını ilan etti. Aynı günlerde Irak'ta Dicle Nehri'nin debisinin rekor düzeyde düşmesi sonucu Ilisu Barajı'nda su tutulduğuna dair haberler gündemin başına oturdu. DSİ bunun doğru olmadığına dair açıklamalar yaptı. 2019 başında ikinci tünelin kapatılıp doldurulduğu da resmi makamlarca açıklandı.

2018 yılı sonbaharında Ilisu Projesi'nin HES'ini oluşturan 6. türbin de getirilerek yerine yerleştirildi. Kısa süre sonra baraj gövdesinin % 100 tamamlandığı DSİ tarafından açıklandı.

2018, son yıllarda Mezopotamya ve Ortadoğu'da yaşanan en kuru yıllardan biri olarak tarihe geçerken, 2019 yılında ise son yıllardır görünmeyen ve yüzlerce insanın ölümüne neden olacak oranda yağış söz konusu. İklim krizi Ortadoğu'yu çok aşırı şekilde vurmaya başladı.

2019 Mart ayında yerel seçimler öncesi Cumhurbaşkanı Erdoğan 10 Haziran 2019 tarihinde Ilisu Barajı'nda su tutulacağını ilan etti. Ancak Mayıs ve Haziran aylarında gelişen toplumsal tepkiden dolayı su tutmanın ertelenmesine karar verildi. Mayıs 2019'da Hasankeyflilerin Yeni Hasankeyf'e naklinin başlaması planlaması da evlerde yaşanan ciddi sorunlardan dolayı iki defa ertelendi.

21 Temmuz 2019 akşamı Hasankeyf kalesindeki otlar yanarak büyük yangına neden oldu. Geceye doğru sönen yangınla canlılar ve anıtlar üzerinde yaşanan tahribat ve yıkımın boyutu alanın kapalı tutulmasından dolayı tam öğrenilemedi. Sivil toplum kuruluşlarının inceleme başvuruları reddedildi, ancak yangının büyük bir alanı kapladığı uydu görüntülerinden anlaşıldı.

23 Temmuz 2019 sabahı Ilisu Barajı'nın su tutmaya başladığı basında paylaşılan resimlerden görüldü. DSİ açıklama yapmazken bazı yerlilere deneme amaçlı su tutulduğunu belirtti. Kısa sürede su seviyesinin tahminen 15 metre yükseldiği uydu görüntülerinden anlaşılmaktadır.

Sosyal etkiler ve göç

Ilisu Projesi'nin etkileri hakkında yapılan tartışmalarda en az değinilen, ama en önemli noktalardan biri olan, baraj inşası nedeniyle oluşacak göç ve sosyal kayıplardır. Kültürel varlıklar ve doğa üzerindeki etkiler kadar sosyal etkiler, Ilisu Projesi'ne karşı çıkmak için güçlü bir nedendir.

Ilisu Projesi'nin bir büyük bölgenin yaşamına antidemokratik ve yıkıcı bir müdahale olduğunu en başta belirtmek gerekir. Diğer yatırım projelerinde olduğu gibi Ilisu Projesi'nin yapılması hiçbir şekilde yerel halka ve onun temsilcilerine sorulmadı. GAP ve Ilisu Projesi Ankara'daki hükümetler tarafından hazırlandı ve toplumun önüne kondu. DSİ tarafından kurulan tek diyalog "Ilisu Projesi'nin nasıl daha etkili ve başarılı uygulanabileceği" üzerinedir. Bu çerçevede 2005 Aralık ayında Diyarbakır, Batman ve Dargeçit'te kamuya açık birer toplantıya belediye ve STK'lar davet edildi. Tepkili olan kurumlar ve toplum bunu DSİ yetkililerine açıkça ifade ederek Ilisu Projesi'ne ilkesel olarak karşı çıktıklarını belirttiler. Ondan sonra DSİ bir daha kendine ya da hükümete yakın olmayan yerel kurumlar ile Ilisu Projesi üzerine görüşme çabasına girmedir.

Ilisu Projesi kaplaması planlanan coğrafya itibariyle öylesine devasa bir projedir ki, gerçekleşmesi durumunda Batman, Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Şırnak illerinde toplam 199 köy ve Hasankeyf ilçesini tamamen veya kısmen su altında bırakacaktır. Köylerdeki nüfus tespitlerimize göre tamamen halen anayasada kimliği tanınmayan Kürtlerden oluşmaktadır. Bunlardan, Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı iki köy Ezidi inancına sahiptir. Hasankeyf ilçesi ise yarı yarıya Kürtlerden ve Araplardan oluşmaktadır.

DSİ'nin rakamlarına göre Hasankeyf ilçe merkezinin ve 199 köyden 85'inin tamamen su altında kalması söz konusu. Buna göre 200 yerleşim yerinde toplam 55 bin kadar insan evini ve/veya topraklarını kaybedecek, bunlardan 15 bininin göç etmesi gerekecektir. 55 bin kişi illere göre şöyle dağılmaktadır: Batman 20 bin, Siirt 20 bin, Diyarbakır 10 bin, Mardin 2 bin 500 ve Şırnak 2 bin 500. Bu sayıları, Ilisu Barajı'nı inşa etmek isteyen konsorsiyumun görevlendirdiği 'Encon' isimli danışma şirketi

Aralık 2005'te açıklanan Yeniden Yerleşim Eylem Planı'nda (YYEP) belirtiyor. Şirket bu sayıları, 2005'te uyguladığı saha çalışmasına (anket dâhil) dayandırıyor. Ancak Ilısu gibi büyük projeler konusunda pek tecrübesi olmayan Encon'un yöntemi çok tartışılır. En başta tespit edildi ki 199 köyün birçoğuna gidilmemiş ve alan çalışması hızlı bir şekilde tamamlanmış. Bu çerçevede birçok insanı Batman'da kurduğu ofise çağırmış. Başka bir sorun: etkilenen yerleşim yerlerinin 95'i hakkında ister DPT ister DSİ kaynaklı hiçbir nüfus verisi olmadığı için 24 yerleşim yerinde alan araştırması yapıldığı, ancak hiçbir veriye ulaşamadığı YYEP'de belirtilmektedir.

Apayrı bir sorun 2001 yılında hazırlanan YYEP'de 78 bin etkilenen insandan bahsedilirken, sayının 2005'te 55 bine düşmesidir. Düşüşün temel nedeni, 90'lı yıllarda büyük baskı ortamında TSK tarafından zorla köylerinden göç ettirilen ve artık farklı şehirlerde yaşayan insanların istatistiklerden çıkarılmasıdır. Yukarıda bahsedilen yöntem yanlışlığını da dikkate alırsak bunun bilinçli yapıldığını söyleyebiliriz. Etkilenen insan sayısı ne kadar az gösterilirse gerçek sosyal kayıplar o kadar az görünür olur ve daha az tazminat ödenir. Oysa çoğunluğu kentlerde zor şartlarda yaşamaya devam eden bu insanlar, büyük oranda terk etmek zorunda kaldıkları ev ve toprakların halen sahipleridir. Bir küçük kısmı yaz aylarında köylerine küçük tarımsal üretim için gelip gider. Ilısu Projesi'nin etkilediği köylerin tahminen 80'inin 90'lı yıllarda zorla boşaltıldığını HYG tespit etti. 2000 yılıyla çatışma ortamının kalkması sonucu bu boşaltılan köylerin tahminen yarısına yakınına köylüler geri döndü. 2015 yılıyla başlayan çatışma ve askeri operasyonlar ile bu köylere dönüş durup tekrar kısmi boşalma başladı.

DSİ tarafından hiç dikkate alınmayan ve görüşülmeyen bir grup insan var, onlar da Dicle Vadisi'ni çok eskilerden beri kullanan göçerlerdir (Kürtçe: Koçer). 1999 yılı başında HYG'nin bir kısım göçerlerle yaptığı görüşmeden, Ilısu Projesi'nin etkileyeceği Dicle Nehri'nin yaklaşık 3 bin aile tarafından kullanıldığı öğrenildi. Koçerlerin aile yapısını düşünerek 3 bin ailenin tahminen 20-25 bin insana denk geldiğini söyleyebiliriz. Ilısu Barajı Gölü oluştursa göçerler Dicle suyunu kullanmakta çok zorlanacak ve nehri geçmek sadece köprülerle mümkün olacaktır. Bu bölgede Dicle üzerinde köprü sadece Ilısu ve Hasankeyf'te var.

Göçerleri de Ilısu Projesinden dâhil edersek etkilenen insan sayısının 100 bini geçtiğini rahatlıkla belirtebiliriz. 100 bin doğrudan etkilenen insan sayısını belirtince nüfus artışını unutmayalım. 2005 yılından beri 14 yıl geçti ve hızlı nüfus artışı dikkate alınırsa, 55 binlik nüfusun 65-70 bine çıktığı söylenebilir.

Etkilenen köylülere bakarsak sayısal olarak iki büyük grup söz konusu: Küçük topraklı köylüler ve topraksız köylüler. Özellikle Diyarbakır-Bismil ve Batman-Beşiri ovalarında büyük toprak sahiplerinin yaygın olması çok sayıda köylünün topraksız olmasını beraberinde getiriyor. Böylesine bir toprak sorunu geçmişi feodal ilişkilere dayansa da süregitmesinin temel nedenlerinden biri, 70'li yıllarda Türkiye'de yapılan toprak reformunun devlet tarafından siyasi nedenlerle Kürt illerinde uygulanmamasıydı. Bu alanlarda halkın çoğu büyük toprak sahiplerinin arazilerinde çalışır ve olsa olsa yaşadıkları eve ve küçük bir bahçeye sahip olurlar. Göç-Der Diyarbakır'ın, 2006 yılında Bismil'in Ilısu Projesi'nden etkilenecek 33 köyünde yaptığı alan çalışmasına göre, insanların % 56'sının işledikleri toprakların sahibi olmadığı, yani büyük toprak sahipleri için çalıştıkları tespit edilmişti. Batman ilinde etkilenen yerleşim yerlerinde yapılan ayrı bir alan çalışmasına göre bu sayı % 48'i bulmaktadır. Siirt, Mardin ve Şırnak illerindeki etkilenen yerleşim yerlerinde büyük toprak sahiplerinin çok daha az olduğunu dikkate alırsak etkilenen topraksız insan sayısının 15 ile 20 bin arası olduğunu söyleyebiliriz. Topraksız insanlar baraj yapımı durumunda geçim kaynağını tamamen kaybedecek ve yasalara göre on yıllardır üzerinde çalıştıkları arazi için hiçbir tazminat alamayacak. DSİ'nin bu insanlar için tek sunduğu, düşük faizli kredi ve soyut ifadelerle mesleki eğitimin verilmesidir. Topraksız insanların hepsinin yoksullaşacağını kesin olarak belirtebiliriz.

Topraksız insanların yaşadığı köyler arasında bir köy 2005 yılında gündeme girdi: Bismil'e bağlı ama Batman'a daha yakın olan Sinan köyü. Sinanlılar hiç tazminat alamayacak olmalarının etkisiyle büyük toprak sahibini protesto etmek için 2006'da Ankara'da çadır açmaları ve daha sonra Diyarbakır-Batman yolunu bir süreliğine kapatmaları ile gündem yarattı, bunun üzerine hükümet yetkilileri görüşmek zorunda kaldı. Sinan köyü baraj projelerinin mevcut adaletsizlik ve çatışmaları nasıl derinleştirebileceğine dair bir örnek.

Küçük toprak sahiplerin durumu da çok zor. DSİ'nin ödediği kamulaştırma bedelleri talep edilen ve gerekli olanın çok altında. Normalinde ellerinde çok az nakit olduğu için köylülere verilen 70-100 TL gibi bir miktar çok gelebilir, ancak söz konusu olan bir hanenin/ailenin yaşamıdır. 150 bin TL tazminatla bile bir aile şehirde asla kendine daire alamaz ve iş sahası kuramaz. Bir

kurum veya özel şirkette iş bulma ihtimali, çiftçi oldukları için zaten çok düşüktür. Şehirlere göç edenlerde sık sık görüldüğü gibi, yaşamlarında bu kadar miktarı işletme tecrübesi olmadığı ve şehir yaşamını çok bilmedikleri için, aldıkları parayı birkaç yıl içinde harcamaları ve ellerinde hiçbir şey kalmaması tehlikesi vardır. DSİ'nin böyle düşük miktarlar ödemesi sonucunda bilinmesi gerekir ki yeniden yerleşim yasasına göre göç edecek insanların önceki ekonomik-sosyal seviyesinin korunması garantilenmiş olmuyor. Uluslararası standartların çok altında bir hukuki durum söz konusudur. Türkiye'de binlerce proje sonucu yüz binlerce insan göç etmek zorunda kalıyorken, gelecekte de yüz binlerce insan da bu akıbete uğrayabilecekken, hükümet bu konuda iyileştirmeye gitmek istemiyor.

Yasalara göre göç edecek kişi, devlet eliyle yeniden yerleşim ile tazminat alarak kendi eliyle yeniden yerleşim arasında seçim yapabilir. Devlet eliyle yerleşim ise uygun toprak azlığından dolayı pek mümkün değil – yerleşime uygun alanların ezici çoğunluğuna zaten son yıllarda insanlar yerleştiler. Ayrıca devlet eliyle yeniden yerleşimde son on yıllarda yaşanan olumsuz örneklerden dolayı zaten göç ettirilmesi planlanan insanların ezici çoğunluğu tazminatı alıp kendi belirleyeceği yere gitmek istiyor. Anket ve gelen verilere göre göç edeceklerin % 75-80'i ikinci kategoride.

Ilisu Projesi kapsamında Hasankeyf'in dışında 3 köy bütünüyle yeniden yerleştirilecekti. İlk uygulama 2010 yılında hayata geçirildi: Ilisu köyü. İnşaat alanı burası olduğu için DSİ erken hareket geçip 45 hanelik evleri eski Ilisu'nun 2 km yukarısında dağın yamacına kurdu. 2014 yılında HYG'nin Ilisu köyünde yaptığı incelemelerde ortaya çıktı ki haneler ekonomik olarak çok zor durumda. 2010 yılında bazı haneler şehirlerde ev almak istemişlerdi, ancak fiyatlar % 50 arttığı için Ilisu köyüne yerleştiler. Hanelerin bir kısmından insanlar birkaç yıl Ilisu inşaatında çalıştıktan sonra işsiz kaldılar. En büyük sorun ise tarım yapacak ve hayvanları otlatacak arazinin olmamasıdır. Borçlanarak girdikleri evleri (eski evleri için aldıkları tazminat yeni ev fiyatının ancak yarısıydı) nasıl ödeyeceklerini de bilmediklerini belirttiler.

Ilisu köyünde yaşayanlar şu aşamada Hasankeyf'te çok daha büyük boyutta yaşanmaktadır. Hasankeyflilere mevcut evleri için verilen miktar Yeni Hasankeyf'teki ev fiyatlarının yarısından ancak biraz fazladır. Varsa bahçeleri için aldıkları tazminat da arayı kapatmıyor. Batman'da evlerin fiyatları çok daha pahalı olduğu için de Hasankeyfliler Yeni Hasankeyf'i tercih ediyor. Yeni tamamlanan evlerde ise ciddi sorunlar ve eksiklikler olduğu için taşınma sürekli erteleniyor. Sorunların listesi uzun. Kalitesiz malzemelerin dışında içme suyu sorununun henüz çözülmediğini halk çok dile getiriyor. İçme suyuyla bahçecilik için de imkan olmayacağı ortada. Eğer ailenin kamuda çalışan üyesi yoksa tek ciddi gelir kaynağı turizm olacak, ancak Yeni Hasankeyf'e turist gelir mi, gelse de ne kadar kalır ve ne kadar iş alanı açılır, belirsiz. DSİ büyük laflar ediyor, ancak su altında kalan bir Hasankeyf'i turist en fazla bir defa görmek ister, mevcut Hasankeyf'i olduğu gibi her yıl iki üç defa görmek istemez. Sağlıklı turizm planı zaten yok. Başka bir sorun Yeni Hasankeyf'te tüm Hasankeyflilere daire verilmemesi. Daire için başvuru yapılırken başvuranların yarısından fazlasının elenmesinde örneğin aile vasfı şartı getirildi ve kişilerin sürekli Hasankeyf'te yaşaması şart koşuldu. Halbuki yoksulluktan dolayı birçok kişi çalışmak için her yaz büyük kentlere gidiyor.

Konsorsiyum veya DSİ, Batman ve Diyarbakır gibi kentlere göç edecek insanların sorunlarını çözmek için belediyelerle ilişkiye geçmemiş ve sorumlulukları olmasına rağmen herhangi bir önlem ön görmemiştir. Bu yaklaşımla, Ilisu Projesi'nin sosyal maliyetleri sorumsuz şekilde belediyelere yüklenmektedir. 90'lı yıllarda zorla yerlerinden göç ettirilip Diyarbakır ve Batman gibi bölge kentlerine gelen yüz binlerce insanın sorunları hâlâ büyük oranda çözülmemişken (merkezi hükümetler bu konuda bugüne kadar belediyelere herhangi bir yardımda bulunmadılar), gelecek yeni bir göç dalgası kentleri daha da zor duruma sokacaktır.

Kentlere göç olursa göç edenleri çok sayıda sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlar bekleyecek. Kırsal alanda üretici konumunda olanlar şimdi kentlerde tüketici konuma düşecekler. Şehirlere gelenler genelde çiftçi oldukları için bu mesleki konumlarından dolayı iş bulamayacaklar, bulurlarsa da en düşük gelirli ağır işlerde çalışacaklar. Kentlerde işsizlik oranının fiiliyatta % 50 civarında olduğunu dikkate alırsak, onları kesinlikle iyi bir gelecek beklememektedir.

Kente gelişen en büyük faturasını kadınlar ödeyecek. Kırsal alanda kadın üretimde yer alırken bu durum kentte ortadan kalkacak. Kenti tanımayan kadınların dört duvar arasına kapanma ihtimali çok yüksek. Kadınların önemli bir kısmı uyum ve dil sorunundan dolayı kentteki sosyal yaşama neredeyse hiç katılamayacak. Kadınların yanında çocuklar da büyük risk grubuna

girmektedir. Kırsal alanlarda çocuklar günlerini doğada sorunsuz şekilde geçirirken, kentlerde zor yaşam şartlarından ve çok daha yüksek suç ve şiddet oranından dolayı sokaktaki hırsızlık, balıcılık ve çetecilik risklerine açık konuma gelecekler. Kırsalda yaşayan aileler bu riskin pek bilincinde olmadıkları için önlem almaları ya olanaksız olacak ya da gecikecektir.

Ilısu Projesi'ni tartışırken en temel sorunlardan biri de, insan haklarının çok sınırlı olduğu bir bölgede böylesine kapsamlı ve riskli bir projenin sağlıklı şekilde gerçekleştirilmesinin ne kadar mümkün olacağıdır. 90'lı yıllarda uygulanan sistematik baskıcı devlet politikası sonucu sadece köyler boşaltılmamış, binlerce sivil öldürülmüş, binlerle ifade edilen insan hakları ihlalleri yaşanmış, bu da toplum üzerinde hâlâ etkisi olan köklü korkuya neden olmuştur. Göç ettirilen insanlar, bugün büyük şehirlerde yoksul bir yaşam sürmektedir ve sadece bir kısmı 2000'lerin sonuna doğru düşük bir tazminat alabilmiştir. Köyleri boşaltılmayan ve köylerinde yaşayan insanlar halen devlet ve askeri şahıslara karşı çok çekingen ve korkulu davranmakta ve çoğu zaman haklarını fazla aramamaktadır. Bundan dolayı da, etkilenen insanlar Ilısu Projesi çerçevesindeki haklarının peşine çok az düşüyor. Bu insanlarla 2005 yılından beri yapılan görüşmelerin sonuçları bu yönde. Etkilenen insanları bir dava, etkinlik veya protesto için hareket geçirmek zor, kendisini örgütlemesini teşvik etmek de öyle.

Kürt illerinin tam merkezinde bulunan Ilısu Projesi bölgesinde şiddet ve çatışmalar Kürt sorunun çözümsüzlüğünden dolayı 2011'den beri yeniden ciddi artış göstermekte. 2015'ten bu yana çatışma ve devlet güçlerinden kaynaklanan baskılar çok üst düzeydedir. İfade özgürlüğü ciddi sınırlamalara tabi tutuluyor, her gün bir yerlerde insanlar siyasi sebeplerle gözaltına alınıyor ve tutuklanıyor. Birçok kırsal alanda sürekli askeri operasyonlar var ve dağlık bölgeler valilikler tarafından sık sık yasak alan ilan ediliyor. İlan edilen "güvenlik bölgeleri", belli oranda Ilısu Barajı'nın da etkileyeceği bölgeleri kapsamaktadır. Bunun sonucu birçok yere gidişler imkânsız hale gelmekte veya keyfi şekilde engellenmektedir. Bölgeye araştırma için giden insanlar geri çevriliyor, basın çalışanları zaten yıllardır ancak Mardin Valiliğinden almaları gereken bir izin belgesiyle Ilısu'ya gidebiliyor. Kısaca şiddet ve baskı ortamının geliştiği ve hareket alanının daraltıldığı bir dönemde Ilısu Projesi'nin "yüksek uluslararası standartlarda uygulandığını iddia etmek büyük bir yanıltmadır.

Ekonomik açıdan Dicle bölgesinde Ilısu Projesi'nden mutlaka kazananlar da var. En başta büyük toprak sahipleri geliyor, ikinci olarak Ilısu Barajı kapsamındaki inşaat ve ilişkili başka işlerin ihalelerini alan küçük ve orta ölçekteki şirketler var. Bunların arasında örneğin Silvan kökenli Ankara ofisli "Malamira" şirketi var. Proje hayata geçerse ve planlanan uyduruk turizm geliştirilirse belki onlarca insan iş bulabilecek, fakat aynı zamanda sadece turizm alanında çok daha fazla insanın işlerini kaybettiğini unutmayalım. Yine Ilısu Projesi, faaliyete geçerse sosyal açıdan yaşam kaynakları ellerinden alınan 100 bin insan için büyük sosyal bir facia olacaktır. Sosyal facia bununla sınırlı kalmayıp çevresinde yaşayan milyonların hayatını da olumsuz etkileyecektir.

Kültür varlığı üzerindeki etkiler ve Hasankeyf

Ilısu Barajı'nın planlandığı Yukarı Dicle Vadisi uygarlık tarihi açısından son derece önemlidir. Yukarı Mezopotamya olarak bilinen bu bölge son yılların kazı ve araştırmalarına göre, insanlık tarihinde ilk yerleşim yerlerinin olduğu coğrafyanın önemli bir parçasıdır. Başka deyimle neolitik devrimin geliştiği "Verimli Hilal"ın kritik bir alanıdır.

Avrupalı hükümetlere sunulan ÇED raporuna göre Ilısu Projesi, Hasankeyf de dâhil toplam tescilli 289 arkeolojik sit alanını etkileyecek. Günümüze kadar Dicle Vadisi'nin ancak yarısında arkeolojik yüzey araştırmaları yapıldığı göz önüne alınırsa bölgenin arkeolojik potansiyelinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bugüne kadar Ilısu bölgesinde sadece 20 sit alanında⁵ kazı yapıldı; yani arkeolojik sit alanların ezici çoğu araştırılmadan gölün altında kalacak ve tahribata uğrayacaktır. Eğer Ilısu baraj gölü doldurulursa, tahmin edemediğimiz ve/veya hiç bilmediğimiz arkeolojik veriler, buluntular, sitler gün ışığına çıkarılmadan tahribata uğrayıp kaybolacaktır. Halbuki bilimsel yöntemlere göre yapılan kazılar genelde on yılları alabiliyor. Oysa kazı yapılan 20 sit alanından hiçbirisi için bu geçerli olmadı ve alanlar zamanla yarışır şekilde kazıldı. Hasankeyf'in dışında en çok bilinen sit alanlarından biri Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde bulunan ve 12 bin yıl öncesine kadar geri giden Körtik Tepesi'dir. Tarım henüz yapılmamış olsa da düzenli ve örgütlü bir topluluk olduğuna dair bulgular ortaya çıkıyor Körtik Tepeden⁶.

Bu arkeolojik sit alanları arasında en göze çarpan, tartışmasız olarak Hasankeyf'tir. Yaklaşık 12 bin yıllık geçmişe sahip Hasankeyf, bağlı olduğu Batman'a 36 km uzaklıkta, binlerce insanın yaşadığı bir ilçe merkezidir. Hasankeyf Batmanlılar, çevre illerinde yaşayanlar ve tarih-arkeolojiye özel ilgisi olanlar tarafından uzun süredir bilinir, tüm Türkiye'de ve dünyada daha çok Ilısu Projesi'nin gündeme girmesiyle bilinir halen geldi. Öyle gündemde ki, "Hasankeyf" Ilısu adından daha fazla çağrışım uyandırıyor. Yukarı Mezopotamya'nın insanları Hasankeyf'i yerleşim yeri ve tarihi yer olarak yaptıkları gezilerden tanıdığı, yine buranın kültürel varlıklarını sahiplendiği ve Ilısu Projesi'ne tepkilerini çoğu zaman burada dile getirdiği için Hasankeyf kısa sürede bir sembol haline geldi.

Hasankeyf'i özetlersek şu önemli belirlemelerde bulunulabilir: İnsan toplulukları en az 11.500 yıldır aralıksız bir şekilde Dicle Nehri'nin kıyılarına kurulan Hasankeyf'te yaşıyor. Bu özelliğe sahip çok az arkeolojik sit alanı vardır. En az 24 Doğulu ve Batılı kültürün emeğiyle inşa edilen ve zenginleştirilen Hasankeyf'te genelde insanlarca oyulmuş 5.500 mağara ve 550'nin üstünde tespit edilmiş kültür ve tarih varlığı bulunuyor. Kaya üzerindeki kalesi ve yukarda geniş bir alana yayılan, çok sayıda kültür varlığı içeren ve kendi başına yeterli bir yerleşim alanıdır. Tespit edilen anıtların çoğu Ortaçağ'a aittir. Bu ve başka özellikleriyle benzersiz bir açık hava müzesi olan Hasankeyf aslında devasa bir alanı kaplıyor, buna örneğin doğusunda bulunan tarihi bahçeler de dâhildir. Son yıllarda yapılan kazılarla henüz açığa çıkarılmamış ve daha alt tabakalarda olan üstün evrensel değerde bir kültürel mirasın da varlığı anlaşıyor. Hasankeyf, Dicle Vadisi'nin kıyısında kireçtaşı yamaçlara oyulmuş mekânları ve farklı kültürlerden seçkin anıtsal yapı örnekleri ile doğanın ve insanın birlikte şekillendirdiği özgün bir kültürel peyzaj sergiler. Tarihi yapı ve anıtlar, Dicle Nehri, kayaları ve yan vadileriyle bir bütünlük oluşturur. Hasankeyf çevresindeki Dicle Vadisi olağanüstü bir biyoçeşitliliğe sahiptir.

Uzmanlarca yapılan incelemelere göre⁷, Hasankeyf UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi için aranan¹⁰ kriterden 9'una sahip üstün evrensel bir değerdir. Mevcut listede yer alan varlıklar arasında beş kriterden fazlasını yerine getiren olmadığını dikkate alırsak elimizde nasıl evrensel değerde bir miras olduğunu anlarız. Ancak buna rağmen Türkiye hükümeti Hasankeyf'i UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydettirmek için gerekli girişimlerde bulunmamıştır. Hasankeyf'i ve çevresindeki Dicle Vadisi'ni, inşaatı büyük oranda tamamlanmış Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesi'nin suları altına gömmeyi planlamaktadır.

Hasankeyf Yukarı Mezopotamya'da Ortaçağ'dan bütünlüklü şekilde büyük oranda ayakta kalan tek tarihi yerdir. . Bu kadar iyi korunmasının bir nedeni de Hasankeyflilerin 60'lı yıllara kadar bu miras alanıyla iç içe yaşamlarıdır. Hükümet yetkilileriyle Ilısu Projesi'ne meşruiyet kazandırmak amacıyla yaptıkları açıklamalarda, halkı suçlarcasına anıtların halk tarafından sürekli yıkıldığını (taşların yeni konutlar için kullanılması gibi) ve Ilısu Projesi olmaksızın bu yıkımın devam edeceğini belirttiler.

Hasankeyf, tarihsel adıyla "Hasno Dkefo", Dicle Nehri kenarında olması nedeniyle hep önemli bir geçiş noktası olmuş ve stratejik değere sahip olmuştur. Hasankeyf höyüğünde yapılan çalışmalarda neolitik döneme ait arkeolojik buluntulara rastlanması burasının sürekli yerleşim gördüğünü göstermektedir. Hasankeyf, mevcut bulgulara göre M.Ö. 3. ve 2. binyıllarda çok ön plana çıkmamış ve kayıtlara az geçmiştir. Romalıların gelmesiyle Hasankeyf stratejik bir önem kazandı. Hasankeyf Romalıların Part ve Sasanilere karşı en doğu kalesi oldu ve büyük kayanın üzerinde bir kale inşa edildi. Ancak yine de birçok defa el değiştirdi. Hristiyanlığın bölgede yayılmaya başlamasından sonra Hasankeyf Asuri-Süryani Episkoposluğunun merkezi durumuna geldi ve Kardinal unvanına sahip oldu. 640 yılında İslam orduları bütün bölgeyi ele geçirdikten sonra Hasankeyf'e sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler ve Mervaniler egemen oldu, ta ki 1102 yılında Artuklular tarafından ele geçirilene kadar. 1232 yılına kadar Artukluların başkentliğini yapan Hasankeyf en parlak dönemini bu tarihlerde yaşadı. Bu dönemde yerleşim daha da büyüdü, köprü büyütüldü ve Ortaçağ'ın en büyük taş köprüleri arasına girdi, saraylar ve darphane kuruldu. 1232'de Eyyubiler Hasankeyf'i ele geçirdi bu dönem devam etti, ancak 1260 yılında gelip her yeri ele geçiren Moğollar burada da büyük tahribata neden oldular. 15. yüzyılda kısa bir süre Akkoyunlular da hüküm sürdü Hasankeyf'te. Osmanlılar Ortadoğu'nun çoğunu ele geçirmeden önce kısa süreliğine Safeviler de Hasankeyf'i kontrol etti. 17. yüzyıla beraber Hasankeyf'in yavaş yavaş gerilemesinin bir nedeni de ticaret yollarındaki değişikliklere bağlanabilir.

Belgelere göre Hasankeyf'te Ortaçağ'ın sonuna doğru nüfusun çoğunluğu Hristiyandı. Bu özellik İttihad ve Terraki Osmanlı'sının 1915 yılında gerçekleştirdiği Ermeni ve Süryani soykırımına kadar büyük oranda devam etti. Hasankeyf'teki zanaatkarlık 20. yüzyıla kadar çok gelişkindi ve ürünler Mezopotamya'nın ortalarına kadar satılıyordu. Bu şehirde, Ortaçağ'ın

sonundan 20. yüzyılın başına kadar çoğu zaman 7 ile 12 bin arası insan yaşıyordu ve Yukarı Dicle bölgesinde 19. yüzyıla kadar büyük yerleşim birimleri arasında yerini alıyordu.

Hasankeyf'teki doğal ve kültürel varlık alanları 1978 ve 1981'de aşamalı olarak 1. ve 2. derecede sit alanı olarak korumaya alındı. Olumlu olan bu karar daha sonraki on yıllarda herhangi bir sosyo-ekonomik gelişmenin önünde engel olarak da kullanıldı. Turistik amaçlı herhangi bir yatırıma izin verilmedi, halkın 60'lı yılların sonunda devlet tarafından inşa edilen kendi evlerini genişletme veya değiştirme hakkını elinden tamamen alındı ve bunun sonucu Hasankeyf'in nüfusu 5 binden en son yaklaşık 3 bine kadar indi. İstatistiklere göre Hasankeyf Türkiye Cumhuriyeti'nde en yoksul beş ilçe arasında yer alıyor.

İkinci konsorsiyum oluşturulduğundan beri hükümet ısrarla Ilısu Projesi sayesinde Hasankeyf'i kurtaracağı propagandasını yapmaktadır. Bu söylemin merkezinde seçilmiş bazı eserlerin 2 km kuzeyde inşa edilen Yeni Hasankeyf'e taşınması vardır. Ancak Hasankeyf hükümetin ve Ilısu Konsorsiyumu'nun iddia ettiği gibi taşınabilir bir kültürel miras değildir. Venedik Tüzüğü, madde 7'de belirtildiği gibi "her anıt tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır". Nitekim, başta Prof. Dr. Zeynep Ahunbay ve Prof. Dr. Metin Ahunbay, eski kazı başkanı Prof. Dr. Oluş Arık olmak üzere çok sayıda uzman Hasankeyf'in yerinde korunması gerektiğini savunmaktadır. Hasankeyf'teki anıtlar birçok farklılığı dar bir alanda barındıran doğasıyla bir bütündür. Kültürel varlıkların renkleri bile başlı başına doğayla uyum sağlamaktadır.

2000'li yıllarda dile getirilen bu eleştiri ve kaygılarımızın büyük oranda haklı olduğu zamanla ortaya çıktı. 2009'da Avrupalı hükümetlerin geri çekilme için öne sürdükleri argümanlardan biri taşınması hedeflenen 12 eser için ikna edici bir projenin sunulmamasıydı. Türkiye'de hassas anıtların taşınma konusunda başarılı bir deneyimin yoktu. 2010'lara gelindiğinde Ilısu Projesi'nin inşaatı ilerledikçe taşınacak planlar gözden geçirildi ve taşınacak anıt sayısı 12'den 7'ye düştü. Sayının düşmesinin nedeni açık: Tüm zorlama ve dayatmalara rağmen az zarar ile taşınabilecek anıt sayısı çok sınırlı. 7 eser için yapılacak taşıma işlemi için hükümet yoğun bir uluslararası girişimde bulundu ve Hollanda'dan Bresser şirketini bulup Er-Bu Şirketiyle bir konsorsiyum oluşturdu. Mevcut yasaları ve mevzuatı bir defa daha çiğneyerek Zeynel Bey Türbesi 2017 Mayıs'ında özel bir yöntemle (tekerlekli bir araçla) taşındı. Türbenin üst yapısında bir tahribat görünmese de, özgün temel kotları yok edildi! Sonraki iki yıllık süreçte aynı yöntemle 6 anıt daha yüzlerce yıldır bulundukları bağlamdan koparılıp Yeni Hasankeyf'e kaçırıldı. Adım adım Hasankeyf'in bilinen silüetinin önemli bölümleri kaybedildi.

Bu taşımalar DSİ tarafından büyük bir başarı olarak kamuoyuna sunulmaktadır Oysa bu anıtların taşınmasıyla Hasankeyf'in özgün kültürel peyzajının bütünlüğü parçalanmış, taşınan anıtlar tanıklık ettikleri tarihi ortamdan koparılmıştır. Geri kalan anıtlardan en ünlüsü olan tarihi Dicle Köprüsü'nün ayakları 2014 yılından beri Mardin'den getirilen "su geçirmez" taşlarla kaplanmaktadır. Burada öne sürülen gerekçe köprü'nün gölün altında korunması ve Ilısu Projesi'nin işletme süresinden sonra tekrar açığa çıkarılmasıdır. Gerçek o ki en az bin yıllık köprü artık eski köprü değildir ve tahribata uğramıştır.

2017 yılına kadar pek bilinmeyen bir uygulama Hasankeyf'te yerlilere ve uğrayanlara şok yaşıtmaktadır. Kayalar dinamitleniyor, mağaralar dolduruluyor, kalenin yanındaki vadi dolguyla dolduruluyor (buraya turistik amaçlı bir liman inşa ediliyor) ve bunun için ağır iş makineleri kullanılıyor. Bu da yetmiyormuş gibi Kale'nin etrafına yüzlerce metre uzunlukta, 60 metre yükseklikte devasa bir set örülüyor (kayalıkların yumuşak kireçtaşı özelliğinden dolayı baraj gölünün gelmesiyle birlikte Hasankeyf Kalesi'nin zamanla çökeceği beklenmektedir) ve nehrin yatağına 2 km boyunca müdahale ediliyor. Doğal ve kültürel varlık alanlarının yıkımından başka bir şey olmayan bu fiziki müdahale devasa bir inşaat ortamını andırıyor.

Tüm bu yıkım, inşaat ve taşıma projelerine rağmen halen Hasankeyf'te kurtarılacak çok şey olduğunu söylememiz gerekiyor. Asıl yıkımın baraj gölünün gelmesiyle yaşanacağı ortada. Bütün Dicle Vadisi'ni düşünürsek şimdiye kadar yıkılanlar %2'yi geçmiyor.

Kültürel varlıklar açısından çok önemli olan bir başka özellik soyut kültür ile alakalıdır. Dicle Vadisi'ndeki insanların, suyun kenarında bin yıllar boyunca çok özgün bir yaşam kültürü geliştirdiğini vurgulamak isteriz. Hikâye, efsane, mitoloji, şiir, türküler ilhamını diğer coğrafya parçalarına göre daha doğrudan Dicle'den almaktadır. Bugün Dicle Vadisi'ndeki insanlar bu kültürü halen yaşıyor. Yaşam ve kültür çeşitliliğine dayanan bir bellek kadar dayanışmaya dayalı bir yaşam kentlerde yok oluyor. Topluluk içinde hareket etme yerine kentlerdeki apartmanlarda aşırı bireyselleştirme yaygınlaşıyor.

Bununla birlikte Ilisu Projesi'nin etkilediği coğrafyada 20'li yıllardan beri asimilasyona tabi tutulan Kürtlerin yaşadığı gerçeği de var. Hasankeyf'in Arapları için de bu geçerlidir. Egemen ulus-devlet içinde yeri olmayan bu kültürler Ilisu ve başka baraj projeleriyle biraz daha asimile olacaktır. Kürtçe ve Arapça kentlerde daha az konuşulacak, gelenekler daha az özgünlüğüyle yaşanabilecektir. Ezilen bu dil ve kültürlerin yeniden üretimi kırsal alanlarda daha çok imkân bulmaktadır.

Bunların dışında bir nokta daha var: Hasankeyf ile Cizre arasındaki Dicle Vadisi, bölgedeki insanlar tarafından en iyi sebze ve meyvelerin yetiştiği bölge olarak da tanımlanır. Suyun başka yerlere göre daha bol olması ve iklimin farklılığı bu sonucu getiriyor. Tarımsal üretimdeki zenginlik ve çeşitlilik de bin yıllar içinde gelişen bir durum.

Ekolojik etkiler

Ilisu Projesi faaliyete geçerse doğaya vereceği zararlar büyük bir coğrafyada çok ciddi boyutta olacaktır. Ilisu Projesi'nin oluşturacağı 313 km² büyüklüğündeki baraj gölü ile 136 km'si Dicle Nehri'nin kendisi olmak üzere 400 km boyunca akarsu suni bir göle çevrilecektir. Ekolojik etkiler sadece baraj gölünün alanı ile sınırlı değil, vadilerin tamamı ve akış aşağı bölgeler de etkilenecektir.

Kıtaların, iklimlerin ve canlı popülasyonların kesiştiği bir bölgede yer alan Dicle Vadisi, doğal özelliklerini fazla yitirmeden günümüze ulaşmış nehir ekosistemlerinin en iyi örneğidir. Akış yukarı bölgede Dicle ve Kralkızı ile önemli yan kolu olan Batman Çayı üzerindeki Batman Barajı'na rağmen Dicle Nehri halen büyük oranda canlı bir nehir ekosistemidir. Bazı araştırmalar bu vadilerin biyolojik yaşam açısından son derece zengin olduğunu belirtse de detaylarıyla tam olarak neler kaybedileceği bilinmiyor. Birçok biyolog su altında bırakılması planlanan Dicle Vadisi'nin ancak % 5-7'sinin sağlıklı flora ve fauna envanterinin çıkarıldığını belirtmektedir. Bu yönden bakılınca kültür varlıklarıyla benzeri bir durum söz konusu.

Yukarı Mezopotamya'nın iki önemli nehir sisteminden biri olan Fırat'ın, Türkiye sınırları içindeki bölümleri, akış yukarı alanlar (Karasu ve Murat kolların üst ve orta kısımları kastedilmektedir) dışında, beş baraj projesi sonucu 1974-2000 yılları arasında tamamen baraj göllerine dönüştürülmüştür. Fırat üzerindeki barajların yapımı sürecinde ve öncesinde vadideki doğal hayatın nasıl etkileneceği o dönemde yeterince sorgulanmamış, GAP'ın ekonomik ve mühendislikle ilgili boyutları çevresel boyutunu adeta perdelemiştir. Dolayısıyla, Fırat'a özgü hangi fauna ve flora türlerin ne oranda kaybedildiği artık bilinmemektedir. Ancak Dicle ve Fırat nehirleri jeolojik ve biyolojik olarak birçok ortak özelliklere sahip olduklarından, aynı "su sisteminin" öğeleri olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, Dicle Vadisi, Fırat Nehri'nin barajlarla doğal yapısını kaybetmesi sonucunda birçok endemik tür için kalan son yaşam alanıdır.

Birçok uzman çevre kuruluşuna göre, Dicle Vadisi bölgenin ekolojik dengesi, bitki ve hayvanları açısından birinci derecede önemlidir ve binlerle ifade edilen canlı türüne ev sahipliği yapar. Önemi en başta elbette nehrin kendisinden gelir. Su seviyesinin ve hızının mevsimsel değişimi sonucunda ortaya çıkan taşkın sahaları, taşlık veya çalılık adacıklar, sarp kayalıklar ve sulak çayırırlardan oluşan alan birçok canlı türüne hem yuva hem de besin sunuyor. Akdeniz, bozkır ve yarı çöl yaşam birliklerinin iç içe geçtiği Dicle Vadisi, bu birliklere özgü nadir ve hassas canlı türlerine ev sahipliği yapar. Bölgede endemik ve nesli tehlike altında olan türler de vardır.

Hasankeyf'te yapılan üç farklı araştırma ve Dicle Üniversitesi araştırmacılarından elde edilen bir listeye göre, Hasankeyf çevresinde 266 endemik bitki türü olduğu, bunlardan 66 türün GAP ile sınırlı ve 129 türün Türkiye'de ender olduğu tespit edilmiştir. Sadece Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunduğu tespit edilen 66 türden 44'ünün sadece Dicle havzasında olduğu belirlenmiştir.⁸ Dicle Üniversitesi'nin araştırmasına göre yalnızca Hasankeyf ilçesi ve 12 km. nehir uzunluğundaki alanda 123 kuş türü gözlemlenmiştir⁹. Bunlar arasında nesli tükenme tehlikesi altında olan küçük kerkenez de bulunmaktadır.

Doğa Derneği'nin Türkiye'deki önemli doğa alanlarını tespit etmek amaçlı araştırmasına göre Dicle Vadisi 305 "önemli doğa alanından" (ÖDA) beşine sahiptir. Bunlar Bismil Ovası, Dicle Vadisi, Erüh Dağları, Köpeli Dağı ve Cizre ile Silopi'dir. Bundan dolayı barajlar arasında en büyük biyolojik tahribata Ilisu Barajı neden olmaktadır. GAP idaresinin görevlendirmesiyle Doğal Hayatı Koruma Derneği tarafından hazırlanan "GAP Biyoçeşitlilik Araştırma Projesi 2001-2003 Sonuç Raporu"nda Dicle Vadisi korunması gerekli alan olarak belirlendi.¹⁰ Ancak ne GAP idaresi ne de DSİ tarafından bu yönde bir adım atıldı.

Nesli tehlike altında olan ve Türkiye'ye endemik bitki türlerinden *Cicer echinospermum* Önemli Doğa Alanları'ndaki koruma önceliği en yüksek bitki türüdür. Vadinin orta bölümünde bulunan Hasankeyf, yırtıcı kuşların üreme alanlarını barındırdığı için de büyük önem taşır. Dik kayalıklar tavşancıl (*Hieraetus fasciatus*), küçük kerkenez (*Falco naumanni*), küçük akbaba (*Neophron percnopterus*) ve kızıl akbaba (*Gyps fulvus*) gibi yırtıcı kuşların bölgedeki en önemli popülasyonlarını barındırır. Sarp yamaçlar küçük ebabil (*Apus affinis*), eğimli ve çorak yamaçlar boz kirazkuşu (*Emberiza cineracea*), nehir kıyısı bitki örtüsü ve kumlu yamaçlar ise alaca yalıçapkını (*Ceryle rudis*) gibi nadir kuşlar için önemli üreme alanlarıdır.

Bozçinte (*Emberiza cineracea*), maskeli örümcekkuşu (*Lanius nubicus*) ve zeytin mukallidi (*Hippolais oliverotum*) gibi Akdeniz biyomuna özgü kuş türleri de Dicle Vadisi'nde yaşamaktadır. Küçük boğmaklı toygar (*Melanocorypha bimaculata*), ak sırtlı kuyrukkakan (*Oenanthe finschii*), bataklıkırlangıcı (*Glareola pratincola*), yeşil arıkuşu (*Merops persicus*) ve alasığircık (*Sturnus roseus*) gibi bozkır biyomunda yaşayan kuş türlerinin yaygın olduğu alan, Kuzey Mezopotamaya (Ağaç) bozkırı kalıntısının da büyük bir kısmını içeriyor. Dağmukallidi (*Hippolais languida*), küçük serçe (*Passer moabiticus*) ve boz alamecek (*Rhodospiza obsoleta*) gibi yarı çöl biyomu türleri de en çok bu bölgede yaşamaktadır.

Fırat kaplumbağası (*Rafetus euphraticus*), tüm dünyada sadece Fırat ve Dicle nehirlerinde yaşar. Fırat Nehri'nde neredeyse kayboldu, Dicle Nehri boyunca özellikle ovalık alanlarda halen bulunmaktadır. Dağ keçisi (*Capra aegagrus*), vaşak (*Lynx lynx*), Yabankeçisi (*Capraaegagrus*) ve çizgili sırtlan (*Hyaena hyaena*) gibi önemli memeli türler de yaygınca bulunmaktadır.

Türkiye'nin en büyük leylek nüfusunun bulunduğu ovada doğal nehir kıyısı bitki toplulukları içermesi sebebiyle kuş çeşitliliği yüksektir. Toy (*Otis tarda*) ve alaca yalıçapkını (*Ceryle rudis*) için önemli olan alan, bölgedeki en önemli Kuzey Mezopotamya (Ağaç) Bozkırı kalıntısının bir kısmını içerir.

Çok ön planda olmayan, Dicle ve Fırat nehirlerinde önemli miktarda yaşayan ve sularının temizliğini sağlayan midye ve salyangoz türleri de var. 2017 yılının Haziran ayında Hasankeyf ilçesi Dicle Nehri kıyısında vatandaşlar tarafından nesli tükenme tehlikesinde olan ölü su samuru bulundu.

Ilisu Barajı gölünün tehdidi altındaki sucul hayvanlar arasında tatlısu kefali (*Squalius cephalus*), sis balığı (*Leuciscus vorax*), karaburun balığı (*Cjondrostoma regium*), *glyptothorax armeniacus*, çöl varanı (*varanus griseus*), küçük yalancı apollo, küçük kartal (*aquila pernata*), kızıl çaylak (*milvus milvus*) bulunuyor.

Barajların, canlılar ve yaşadıkları çevre üzerindeki etkileri çok yönlüdür. Bu etkilerden birincisi, baraj göllerinin karasal alanları işgal ederek, buralarda yaşayan canlıların yaşam alanlarını (habitatlarını) yok etmesiyle sınırlı kalmamaktadır. Akarsu sistemleri barajlarla büyük durgun su birikintilerine dönüşmekte, bu alanda akarsuya uyum sağlamış bitki ve hayvan türleri, genellikle artık tutunamayarak ya ani bir şekilde ya da zaman içerisinde yavaş yavaş azalarak yok olmakta, bunların yerini kısmen, derin ve durgun sulara uygun özellikler gösteren ve çoğunlukla daha yaygın olan türler almaktadır. Bu değişim sürecinde çeşitlilik hayvan ve bitki açısından büyük oranda azalmaktadır. Dicle Üniversitesi'nin yaptığı çalışmalara göre Diyarbakır ve Batman illeri kısmındaki Dicle Nehri'nde balık türü sayısı 40'ken, tahminen üç-beşe düşmesi beklenmektedir. Bu durum Keban gibi başka barajlarda da yaşanmaktadır. Ancak DSİ baraj göllerinde çok balık üreyeceğini söyleyerek yanlış bir izlenim yaratmaktadır, artan iki üç balık türündeki niceliktir. Bu bir göldeki biyoçeşitliliğin yüksek olduğu anlamına gelmemektedir.

Baraj göllerinde doğal kıyılar oluşmamakta; su düzeyinin istikrarsız ve değişken olması nedeniyle, büyük öneme sahip doğal kıyı şeritlerindeki bitki ve hayvan yaşamı artık desteklenmemektedir. Oysa su ve kara sınırında yer alan bu alanlardaki sığ bölgeler, sazlık ve çalılık gibi sık bitki örtüsü ve yumurtlama/yuvalanma alanları oluşturmaya özellikle böcekler, çeşitli omurgasız hayvanlar, dolayısıyla, bunlarla beslenen kuş, amfibi ve sürüngenerler için büyük yaşamsal önemi olan kesimlerdir.

Nehirlerde yaşayan türleri bekleyen en önemli tehlikelerden biri, barajlarla, popülasyonların birbiriyle bağlantı olanağını yitirmiş daha küçük popülasyonlara bölünmesidir. Küçülen popülasyonlarda üreme, beslenme, korunma gibi biyolojik işlevlerin aksadığı, genetik çeşitliliğin hızla azaldığı ve popülasyonların zamanla, önlenemez biçimde yok oluşa sürüklendiği daha önce yaşanmış birçok örnekten bilinmektedir. Bu olumsuz etkiler akış aşağı onlarca, hatta yüzlerce kilometre hissedilebilir. Dicle örneğinde bu Musul Barajı gölüne kadar söz konusu olacaktır.

Ilisu Barajı'nın özellikle 'pik' zamanlarda (enerjiye en çok ihtiyaç olan saatler sabah ve akşamlardır) kullanılması amaçlandığından, baraj gölü seviyesi günde iki defa gözle görülür şekilde inip çıkmaktadır. Bu da baraj gölü kıyılarında bitki ve habitatların gelişmesini önlediği gibi, akış aşağı nehirde su seviyesini birkaç metre kadar yükseltmekte veya azaltmaktadır. Bunun sonucunda buralarda nehir yatakları bozulmakta, adalar yaşanamaz hale gelmekte ve su akışının istikrarsızlığı ile habitatlar ciddi oranda azalmaktadır.

Yine çok önemli bir sorun ve tehlike, oluşması planlanan baraj gölünün su kalitesinde beklenen düşüştür. Ötrofikasyon adı verilen bu durum, biyolojik ve kimyasal maddeler nedeniyle atık sularda oksijenin azalmasıyla baraj gölündeki canlıların yok olmasıdır. Planlanan Ilisu baraj gölünde bir defa ötrofikasyon yaşandı mı onun aşılması ve gölde yeniden hayatın gelişmesi neredeyse imkânsız ki, bunu Ilisu Konsorsiyumu da raporlarında belirtmekte. Şu ana kadar Ilisu baraj gölünün üst kısmındaki bölgenin en büyük yerleşim yerlerinin (Diyarbakır, Batman ve Siirt) hepsinde atık su arıtma tesisleri kuruldu, ama kimyasal aşama henüz hazır değil. Küçük şehirlerde ise atık su arıtma tesisleri yok ve kısa vadede planlanmamaktadır. Örneğin her biri 100 bine yakın nüfusa sahip Ergani, Bismil ve Silvan gibi şehirlerde kısa vadede herhangi bir arıtma tesisi planlanması yok.

Dicle'nin su kalitesi açısından çoğu zaman göz ardı edilen başka ve çok önemli bir nokta, pestisit ve kimyasal ilaçların kullanıldığı sulu tarım alanlarından Dicle'ye drene edilen atık sudur. Son yıllarda endüstriyel tarım alanlarından giderek artan miktarda atık su nehre akıtılmaktadır. Dicle'nin önemli bir kolu olan Batman Çayı'nda son yıllarda yapılan bir araştırma bunu sayılarla gösteriyor: sulu tarım Batman Çayı'nın Batman şehrine kadarki kısmının kirlenmesine neden olmaktadır. Bu riskin, sulu tarımın tüm Diyarbakır ovasında (inşası devam eden Silvan Barajı bölümünden gelecek suyla) yaygın olarak gelişmesinden sonra büsbütün artması beklenmektedir. Ve bu atık su tek başına planlanan baraj gölünün ötrofikasyonuna neden olabilecektir. Ilisu Konsorsiyumu ve DSİ bu sorunu hazırlanan planlarda pek dikkate almamakta ve küçük bir risk olarak görmektedir.

Ilisu Barajı ile su kalitesinin ciddi olarak düşmesi ve nem oranının hissedilir şekilde artması sonucu (tropikal) hastalıkların yaygınlaşması beklenmektedir. Bunların sonucunda baraj gölü çevresinde (özellikle Batman, Bismil, Yeni-Hasankeyf şehirleri açısından) yaşayacak halk için son derece tehlikeli bir durumun ortaya çıkması söz konusu olabilir. Bu durum, atık suların aktığı durağan gölün kıyı bölgelerinde ve suyun zaman zaman geri çekilmesi sonucu biyolojik ve kimyasal atıklarla kaplanmış büyük alanlarda tehlikeli hastalık taşıyabilecek çok sayıda böcek ve (sivri-)sinek türemesine neden olacaktır. Fırat Nehri'nde kurulan baraj gölleri etrafındaki bölgede olduğu gibi enfeksiyonal hastalıkların da birkaç yılda yaygınlaşmasını beraberinde getirecektir. Bu nedenlerle hepatit A, salmonella, paratifo, amipli dizanteri gibi etkenler çok sayıda hastalığa neden olabilecektir. Bu tehlikeler, özellikle kirlenen nehirlerden ya da barajlardan su kullanan insanlar ve o civardaki yerleşim yerleri için çok daha bariz birer hayati tehdit unsuru olacak.

Ilisu Barajı gölü oluşursa bölgesel iklimde de hissedilir değişiklikler ortaya çıkacaktır. Nem oranının düşük olduğu bir bölgede 313 km²'lik suni bir gölün oluşması tüm vadede ciddi iklimsel farklılıklara yol açacaktır. İklim değişikliği sonucu yağış rejiminin, Fırat havzasında olduğu gibi değişmesi neredeyse kaçınılmazdır. Yüksek dağlarda son 25 yılda zaten azalan kar yağışının daha da düşmesi yanında yağış rejiminde aşırılıklar artacaktır. Bir yıl çok kurak geçebilir, ertesi yılın bir dönemi çok yağışlı olabilir. Son yıllarda küresel "iklim krizi" sonucu bütün Ortadoğu ve Doğu Akdeniz coğrafyasında bunu en ileri düzeyde zaten yaşıyoruz. Yağış rejimi tarımı doğrudan etkileyecek ve bununla gıda güvenliğinin düşmesine neden olacaktır. Yaşadığımız iklim değişikliği düşen yer altı su seviyesi ve azalan su varlıkları ile toplumun içme suyunu olumsuz etkilemektedir. Gözle görülebilecek etkilerden biri, Dicle Vadisi'nin 750 ile 1.700 m yükseklerdeki yamaçlarında halen belli düzeyde bulunan meşe ve palamut ormanlarının kısa-orta vadede kaybolmasıdır; bu durum Keban baraj gölünün etrafındaki ormanlarda görüldü. Bununla birlikte iklim değişikliğinin hayvan ve bitki türlerinin formasyonlarında bazı değişiklikler yaratması çok olasıdır. Nem oranının artmasıyla, vadede ve çevresinde yaşayan insanlar açısından yazın yaşamın daha da zorlaşması beklenmelidir.

Ilisu Barajı'nın diğer birçok baraj gibi en önemli sorunlarından biri, ekonomik ömrünün en fazla 50-60 yıl olmasıdır. Bunun temel nedeni, havzanın jeolojik yapısından dolayı Ilisu baraj gölüne akan sularla yüksek miktarda tortu birikmesidir. Bunu hızlandıran da, Dicle havzasının son on yıllarda hızla ormansızlaştırılmasıdır. Baraj bu şartlar altında, beklenenin çok üstünde bir hızla tortuyla dolacaktır. Avrupalı ECA'lara sunulan ÇED raporu da, baraj gölüne gelen tortudaki geniş varyasyondan dolayı, baraj gölü kapasitesinin kısa sürede kaybedilme riski taşıdığını kabul etmektedir. Dicle, Fırat ve Doğu Karadeniz bölgeleri, nehirlerin taşıdığı tortu oranının dünya çapında normalin çok üstünde olduğu bölgeler arasına girmektedir. Her yıl % 1,5

civarında kapasite kaybı beklenmektedir. Bu kapasite kaybıyla, tahminen 50 yıl sonra ne Ilisu HES'i ekonomik çalışabilecek ne de ileri aşamada planlanan Cizre barajı sulama fonksiyonunu yerine getirebilecektir. Bundan dolayı sürekli haklı olarak şu sorulmaktadır: 50 yıllık enerji için 12 bin yıllık tarih, milyonlarca yıl içinde oluşan Dicle Nehri yok edilir mi?

ECA'lar için hazırlanan ÇED Raporu bazı risklere hafiften değinse de pek çözüm önerisi yok ya da sorunların önemini düşürüyor. Yukarıda belirtilen risk ve beklenen olumsuz etkilerin birçoğuna ise hiç değinilmiyor. Bu açıdan, uluslararası standartları dikkate almayan bu rapora ÇED demek mümkün değil. Zaten mevcut yasalara tabi olmayan bir rapor söz konusu.

Uluslararası etkiler ve çatışmaları arttırma riski

Dicle Nehri Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını aşıp doğal yapısı gereği bugün Suriye ve Irak dediğimiz devletlerin topraklarının içine akıyor. Suriye ile 40 km boyunca sınırı oluşturdudan sonra Dicle Nehri tamamen Irak'a giriyor ve sırasıyla Musul, Tikrit, Bağdat ve Basra şehirlerinin içinden geçiyor. Basra Körfezi'ne ulaşmadan kısa süre önce Fırat Nehri ile birleşip Şattülrapı oluşturuyor. Fırat Nehri'nin Basra Körfezi'ne ulaşan debisinin (akış miktarı) % 98'i Türkiye sınırları içinde oluşuyor. Dicle Nehri için bu oran % 55 ile daha düşük düzeyde, çünkü Batı İran'ın dağlarından gelen birçok nehir de Dicle'yi beslemektedir.

Dicle Nehri'nin Suriye için önemi sınırlıyken, asıl Irak halkları açısından son derece değerli bir su varlığıdır. Orta ve Aşağı Mezopotamya denilen ve büyük oranda Irak'a denk gelen coğrafyada yaşam Dicle ve Fırat nehirleri ile 5-6 bin yıl önce başlamıştır. Büyük oranda çöl olan Irak'ta tarım bu iki nehrin suları olmaksızın neredeyse hiç (Kürdistan bölgesi istisna) mümkün değil. Yine Kürdistan bölgesinin dışındaki şehirlerin içme suyu neredeyse tamamen bu iki büyük nehirden karşılanmaktadır.

Türkiye ve akış aşağı Suriye ve Irak devletleri ile su konusunda ilk temel sorun şu: Farklı tahminlere göre GAP kapsamında planlanan sulama ve diğer projeler tam hayat geçerse Dicle ve Fırat nehirlerinin debisinin % 43 kadarı bunlar için çevrilecektir. Bunun yapılabilmesi için Ilisu gibi büyük baraj göllerine ihtiyaç var. Ilisu baraj gölünün kapasitesi 10,4 milyar m³tür (10,4 km³). Mevcut Batman, Dicle ve Kralkızı barajlarının kapasitesi 4 milyar m³ civarındadır. DSİ tarafından Dicle havzasında yapılması planlanan diğer barajlarla kapasitenin 20,5 milyar m³e çıkması planlanmaktadır. Dicle'nin yıllık debisi Türkiye-Irak sınırında 21 milyar m³tür. Yani Dicle havzasında mevcut ve planlanan baraj göllerinin kapasitesi bir yıl akan su miktarına denk geliyor.

Irak ve Suriye coğrafyalarındaki halklar, tarımı ancak nehirlerden çevirdikleri suyla yapabilirken Türkiye sınırları içindeki halklar yağmura dayalı tarım yapabilecek konumdalar. Yine içme suyu açısından iki büyük nehrin dışında Irak'ın büyük şehirleri açısından pek bir alternatif bulunmamaktadır. Bu sebeplerden dolayı Irak ve Suriye devletleri GAP baraj ve sulama projelerine karşı çıkarken tarihsel haklarını dile getirirler.

Türkiye, birçok devletin sınırları içinde yer alan akarsularla ("sınır aşan" terimi kullanılıyor) ilgili önemli uluslararası sözleşmelerin altına halen imza atmadı. Bunların başında 2014'te yürürlüğe giren 1997 Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-dışı Kullanım Hukukuna İlişkin Sözleşmesi¹¹ geliyor. Türkiye hükümetlerinin bu sözleşmeyi imzalamamasının temelinde Fırat ve Dicle üzerinde Suriye ve Irak devletleri ile mutabakata dayalı ve uluslararası standartları temel alan bir sözleşme yapmak istememeleri yatıyor. Onun yerine 1987 Türkiye-Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü gibi ikili anlaşmalar önerilmektedir¹². 2014 yılında Irak hükümetiyle "TC Orman Su İşleri Bakanlığı ile Irak Cumhuriyeti Su Kaynakları Bakanlığı Arasında Su Alanında Mutabakat Zaptı"¹³ adı altında hazırlanan bir sözleşme Ocak 2019'da TBMM'ye sunuldu, ancak şu aşamada beklemededir. İki ikili anlaşma da Türkiye açısından daha avantajlı, örneğin suya erişimin Suriye ve Irak toplumları açısından temel hak olduğu belirlenmesi yok. Türkiye iki devletin zayıf siyasi-ekonomik konumunu da kullanarak bu sözleşmeleri dayatabilmektedir. Böylece Türkiye için sular konusunda uluslararası bağlayıcılığı olan herhangi bir yasal mekanizma bulunmamaktadır.

Öyle anlaşıyor ki bugüne kadar Türkiye'nin tüm hükümetleri Fırat ve Dicle nehirlerine hem ekonomik hem de jeostratejik bir araç olarak bakmıştır. Büyük barajlar, inşa edildiğinden beri, açıkça belirtilmese de Türkiye tarafından siyasi amaçlarla kullanılmaktadır. Fırat Nehri'nde suyun kesilmesi 1998'de Suriye'ye karşı sözde "terörizm destekçiliği" nedeniyle tehdit olarak kullanıldı, 2016'dan bu yana ise düşman olarak görülen özerk bir yapı olan Kuzeydoğu Suriye Demokratik Federasyonu'na

karşı uygulanmaktadır. 1987 sözleşmesine göre 500 m³/saniye akması gerekirken bu ortalama çoğu zaman 300-350 m³/saniyeye kadar düşüyor. Suyun silah olarak kullanılması suyun sadece kesilmesi ile gerçekleşmiyor. Bazen bir baraj gölünden aniden fazla su bırakılması da taşına neden olarak yaşam ve tarım alanlara zarar verebilir.

ECA'lar için hazırlanan ÇED raporunda Irak ve Suriye'nin su ihtiyacı, hesaplamalarda pek göz önünde tutulmuyor. 6 ile 24 ay arasında olması beklenen su tutma döneminde asgari düzeyde Irak'a akacak miktar saniyede 60 m³ olarak belirtilmektedir. Yılı baz alırsak Dicle Nehri'nde ortalama debi Türkiye-Irak sınırında 520 m³/saniyedir, yaz aylarında debi genelde 150 m³/saniyeye kadar düşer. Bu durumda 60 m³/saniye en temel ihtiyaçları dahi karşılamıyor. Yukarıda bahsi geçen Türkiye-Irak müzakerelerinde bu miktarın 90 m³/saniyeye yükseltildiği, 2018'de Türkiye'nin Irak büyükelçisi tarafından yapılan açıklamadan anlaşılmaktadır. Bu "artışla" Türkiye hükümeti Irak'ın Ilısu Projesi'ne muhalefetini törpülemek istemektedir. Son yıllarda Irak hükümetinin sessizliğine bakarsak bunda başarılı olduğu söylenebilir. Kısa dönemler için ayakta kalan ve kısa vadeli çıkarlara göre hareket eden Irak hükümetleri bunu kendi toplumuna başarı olarak sunmaktadır. Gerçek ise kendi toplumlarının haklarını hiç savunmadıklarıdır.

Cizre Barajı'nın da yapılmasıyla beraber, kurak yazların sonuna doğru Dicle Nehri'nden Irak'a akacak suyun tamamen tükenme ihtimali vardır.

Bu şartlar altında Ilısu Barajı'nın yapımıyla Dicle Nehri üzerinde olanaklı hale gelecek olan suyun kontrolü, ülkeler arası ilişkileri olumsuz etkileyip bölge barışının gelişmesine engel teşkil edebilir. Ortadoğu'da dengelerin birkaç yılda bir değiştiğini dikkate alırsak bugün yapılan bir sözleşmeyle taraflardan biri birkaç yıl sonra kendisini yükümlü görmeyebilir. Sular üzerinde kontrol olanağı veren büyük barajlar gibi su yapıları devletlerarası çekişme ve çatışmaları kolayca derinleştirebilir. 2014-2017 yılları arasında IŞİD/DAİŞ/İslam Devleti örneğinde görüldüğü gibi devlet dışı silahlı güçler de, arazi üzerinde kontrolü ele geçirecek olursa barajları silah olarak kullanabilir.

Mezopotamya havzasındaki siyasi güçler, en başta Türkiye, Irak ve Suriye devletleri toplumun tüm ihtiyaçları, bin yıllardır uygulanan su kullanımından doğan hakları, ekonomik sürdürülebilirliği, barışın gelişmesini ve mutlaka ekolojik ihtiyaçları da gözeterek ve sivil toplumu sürece katarak bir su sözleşmesine gitmelidir. Türkiye kadar, Irak ve Suriye'nin de sorumlu davranıp hareket etmesi önemlidir.

Türkiye'nin barajları politik bir silah olarak araçsallaştırılması sadece Irak ve Suriye'yi etkilememiş, kendi sınırları içerisinde de sonuçları olmuştur. Türkiye'nin güneydoğusunda, farklı ekonomik amaçların yanı sıra barajlar, kırsal alanlarda özellikle Kürt nüfusun kontrolü ve yerinden edilmesi ve HPG gerillalarının hareket kabiliyetlerinin sınırlandırılması için de bir araç olarak görülmektedir. Barajların isyana karşı kullanımdaki rolleri, 2008'de Türkiye-Irak sınırı boyunca, resmi amacı "sınır güvenliği" olan 11 baraj inşa edilmesiyle bariz bir şekilde açığa çıkmıştır¹⁴. Bu, barajların sadece inşaat mühendisliğinin konusu olmadığını, aynı zamanda bir sosyo-demografik mühendislik aracı da olduğunu gösteren bir politikadır.

Alternatifler

Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santralı'nın birinci amacı elektrik üretmektir. İkinci olarak öne sürülen resmi amaç Dicle Nehri'nin bulunduğu geniş bölgede kalkınmaya katkı yapılmasıdır.

Birinci amaçla ilgili olarak, elektriğe gelecekte iddia edildiği kadar ihtiyaç var mı, önce bunu sorgulamak gerekir. Hükümetler sürekli büyüyen ve mutlaka karşılanması gereken bir ihtiyaçtan bahsediyor; gerçekleşen ise genelde iddia edilenin altında olmuştur. Ayrıca 2018'den beri yaşanan ekonomik kriz, 2003 ile 2017 arası yaşanan hızlı ekonomik büyüme zamanının artık

geçtiğini göstermektedir.

Verilere bakılırsa ne kastedildiği daha iyi anlaşılacaktır. Türkiye'de elektrik üretimi amacıyla tesisi edilen santrallerin Mayıs 2019 sonu itibarıyla kurulu gücü 89.737 MW'a ulaşmıştır. 2018 elektrik tüketimi 303 teravat/saat (TWh) iken, mevcut kurulu güçle üretilebilecek elektriğin 450 TWh olacağı Cumhurbaşkanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından bildirilmektedir. Böylece halen ihtiyacın % 48,5 üzerinde bir kapasite vardır. Mevcut kurulu güç, yatırım aşamasındaki lisanslı santraller ve ön lisans aşamasını geçip, lisans alması ve fiili yatırıma dönüşmeleri beklenen projeleri veri olarak yaptığımız projeksiyona göre, 2024'e kadar devreye girecek santrallerle, kurulu güç yaklaşık 116.000 MW olacak ve proje üretim kapasitesi 595,3 TWh'i, güvenilir üretim kapasitesi 504,3 TWh'i bulacaktır. Halbuki TEİAŞ ve ETKB'nin 2024 için yüksek tüketim tahmini 404,3 TWh olup, baz tüketim tahmini 392,1 TWh, düşük tüketim tahmini 380,4 TWh'tir¹⁵. Öyleyse şu soruyu sormak gerekir: "Yeni barajlardan elde edilmesi planlanan enerjiye gerçekten ihtiyaç var mı?"

Enerji politikalarının temel eksikliği tasarrufa gerekli önemin verilmemesi ve enerjiyi harcama gerekliliğini ortadan kaldıran politikaların uygulanmamasıdır. Türkiye'de halihazırda kişi başına harcanan elektriğin daha fazla büyümemesi gerekir ki Ilısu gibi barajlara, nükleer ve termik santrallara ihtiyaç olmasın. Bu tür büyük şirketlerin kontrolünde olan mega projeler hem doğayı ve doğal olan her şeyi yok ediyor hem de toplumda dayanışmacı ve küçük ekonomik yapıları dağıtıyorlar. Tasarruf özellikle daha sosyal ve ekolojik beslenme, mobilite, barınma, sağlık vs. modelleri ile mümkündür, sosyal adalet bu çerçevede önemli rol oynamaktadır. Verimli teknolojiler tasarrufun sağlanmasında bazı kesimlerce iddia edildiği kadar etkili değildir. Bu çerçevede nakil hatlarındaki kayıplarda son yıllardaki olumlu gelişmelere rağmen hâlâ yapılacak çok şey var. Son yıllarda % 13 civarında¹⁶ olan enerji kaybı, OECD ortalaması olan % 6-7'ye doğru çekilirse, Ilısu Projesi için planlanan toplam yatırım maliyeti ile (2 milyar Euro), üretilmesi planlanan enerjiden daha fazla elektrik enerjisi tasarrufu mümkündür.

Eğer enerji tüketimi uzun vadeli olarak mevcut seviyede tutulursa ve tüm ülkede daha eşit paylaşılsa, yeni enerji santrallerine neredeyse hiç ihtiyaç olmayabilir.

Türkiye'nin bir başka bölgesinin gerçekten elektriğe ihtiyacı olsa bile şunu sormak isteriz: Dicle Vadisi'nde yaşayan tüm canlılar niye kendilerini, başka yerde birileri daha fazla üretsinsin, tüketsinsin ve/veya zengin olsun diye feda etsin? Niye en önemli kültürel varlık alanları yok edilsin? Bunu dayatan bir merkezi iktidarın yaklaşımını kabul etmiyoruz.

Sıkça dile getirilen "yenilenebilir" enerji üretim yöntemleri, 10-15 sene önce sanıldığı gibi ekolojik ve sosyal değiller. Güneş ve rüzgâr enerjisi fosil yakıtlara göre iklim ve doğaya daha az zarar verebilir ancak enerji tüketim miktarı düşmedikçe iklim ve doğaya verdikleri zararlar hâlâ çok yüksektir. Örneğin rüzgâr panellerinin kuşlar, başka uçan hayvanlar ve hava akımları üzerindeki olumsuz etkileri yeni yeni anlaşılmaktadır. Yaygın bir şekilde güneş panelleri kullanılırsa bu teknolojide kullanılan silisyumun elementinin sömürülmesi için madencilik dünyanın birçok ülkesinde daha da gelişecek ve oralandaki doğayı yok edecektir. Jeotermal de bilinmezleri çok olan sıkıntılı bir "yenilenebilir enerjidir".

Yenilenebilir enerji tartışması çoğu zaman enerji politikasında bir kritik boyutu perdeliyor: Enerji üretimi ve dağıtımını kim kontrol ediyor? Yani enerji demokrasisi. Enerji üretimi daha küçük çaplarda ve yerellerin şeffaf ve demokratik kontrolünde olmalı ve ekolojik esaslara göre yapılmalı. Bölgeler mümkün olduğunca kendi elektriğini üretebilmeli. Bu çerçevede büyük güneş enerji santralleri yerine kamunun desteğiyle evlerin çatılarında güneş panelleri olabilir.

Bu noktada şunu vurgulamak istiyoruz: Ilısu Projesi tamamen iptal edilirse, bunun topluma ve doğaya yararı çok fazla olacaktır. Ilısu Projesi'nin neresinden dönersek dönelim toplumsal ve ekolojik olarak yararlı olacaktır. Proje iptal edilirse engel olduğu sosyo-ekonomik gelişmelere olanak tanınacak, Hasankeyf ve diğer kültürel ve doğal varlık alanları korumaya alınacak. Koruma politikaları çok geniş bir kesimin uzun vadede yararına olacak.

"Bölgesel kalkınma" argümanına gelirsek ilk başta şunu söyleyelim: Ilısu Projesi inşaatı boyunca sadece 3-4 yıl yerelden 2 bin kadar insana iş sahası yaratıldı, o da çoğu zaman asgari ücretle. Ilısu faaliyete geçerse çok az sayıda insana iş yaratacak ve çok daha fazla insanın işini elinden alacak. Belki 300 kişi doğrudan ve dolaylı olarak bölgede istihdam edilecek, ancak on binlerce insanın tarım, ticaret ve turizm alanında işi elinden alınacak.

Nasıl bir ekonomik gelişme gerekir sorusuna Ankara'dan değil, yerelden çözüm bulmak gerek birinci derecede. Hükümet, Dicle Vadisi'nde Ilısu Projesi'nden etkilenen ve onun çevresinde yaşayan milyonlarca insanın doğrudan temsilcileriyle, belediye eş başkanları, muhtarları, mesleki kuruluşları, sendikaları, ekoloji, kültür, kadın vs. alanında çalışan STK'ları ile şeffaf ve katılımcı bir diyalog süreci başlatması en doğrusudur. Buradan çıkan sonuçlara göre hareket edilmesi en doğru yoldur. Uygulama hem Ankara hem de yerelin koordinasyonunda olmalıdır.

Hasankeyf merkezli gerçek (sosyal, ekolojik ve demokratik) bir sürdürülebilir turizmin Ilısu Projesi'nden daha fazla sosyo-ekonomik yarar getireceği ortada. Hasankeyf Türkiye sınırları içinde hemen herkes tarafından bilinen bir yer ve ilgi çekeceği kesindir. Uluslararası düzeyde de, kampanyaların da etkisiyle bilinen bir yer olmaya başladı. Hasankeyf'in dışında da gezilecek yerler çok Dicle Vadisi'nde.

Turizmin dışında vadinin doğası sistematik şekilde korunursa ve bunun için gerekli alt yapı hazırlanırsa bundan hem hayvan ve bitkiler hem de insanlar yararlanacak. İnsanların yararlanması iki boyutlu. Hem doğal ve kültürel varlıkları yaşayacak ve kendileri parçası oldukları doğayı yaşayabilecek hem de bunun uzun vadeli sosyo-ekonomik yararları olacak.

Bölgede halkın ekonomik durumunu iyileştirmek için çok sayıda adım atılabilir. Bu adımlardan bazıları pozitif ayrımcılık temelinde atılmalı çünkü buralar on yıllardır ekonomik olarak dezavantajlı konumdadır. Bunların başında çatışma sürecini bitirip Kürt sorununu çözerek barışı tesis etmek gelir. Bu bile birçok şeyi kolaylaştırarak büyük bir dinamizm ortaya çıkarabilir. Küçük çapta geniş katılımlı ekonomik faaliyetlerle çok iş sahası yaratılabilir. Örneğin 90'lı yıllara kadar yaygın olan hayvancılığın önündeki fiziki engeller kaldırılabilir. Tarımda büyük sulama projeleri ile değil de küçük su çözümleriyle su ihtiyacı karşılanabilir. 90'lı yıllardan dolayı köylerinden zorla göç ettirilen insanlar halen şehirlerde yaşıyor. Ciddi maddi destek verilirse bu insanların önemli bir kısmı köylerine geri dönebilir ve tarımsal ve hayvansal üretim hissedilir şekilde artabilir. Tüm bu adımlar aynı zamanda ülke içi göçü de sınırlandıracak ve kentlerin daha yavaş büyümesine neden olacaktır.

Ilısu Projesi'ne karşı kampanyalar

Ilısu Projesi'ne gösterilen tepkilerin basında yer bulmasının geçmişi 1988 yılına kadar geri gidiyor. 1991 yılında dönemin Hasankeyf Belediye Başkanı Ilısu Projesi'ne karşı tepkisini gösterip kamuoyunu karşı çıkmaya davet etti.

90'lı yılların sonunda Ilısu Projesi gündeme gelince, yerelden tepkiler fazla beklemeden geldi. İlk kurulan derneklerden biri Batman merkezli Hasankeyf Gönüllüleri Derneği'dir. 1999'da Diyarbakır ve Batman'dan birçok STK ve meslek kuruluşu Hasankeyf'i Yaşatma Platformu'nu kurdu. Bu platform 1999 ile 2002 arasında basın açıklamaları, Hasankeyf'e geziler, raporların hazırlanması ve farklı protestolar gibi birçok faaliyet yürüttü ve kamuoyunda belli düzeyde karşılığını buldu. Aynı yıllarda Türkiye'nin batısında da zaman zaman Ilısu Projesine tepki gösteren STK'lar oldu, ancak bundan örgütlü bir yapı veya kampanya çıkmadı. Aynı dönemde Avrupa'nın birçok ülkesinde Ilısu Projesi'ne koordine olarak gelişen güçlü kampanya, Ilısu Projesi'nin 2001/2002'de dağılmasında hayli etkili oldu. Türkiye ve Avrupa kampanyaları arasında zaman zaman ilişkilene olmuş olsa da çok koordine bir çalışma söz konusu değildi.

2005 yılının ilkbaharında Ilısu Projesi tekrar gündeme gelince karşıt kampanyalar fazla zaman almadan örgütlendi. İlk olarak 2005'in başında Avrupa Ilısu Kampanyası harekete geçti ve Dicle havzasında bazı STK'larla ilişkilendi. Doğa Derneği¹⁷ 2005 Ağustos'unda İstanbul'dan Hasankeyf'e Sadakat treni düzenledi, ancak asıl kampanyasını daha sonra 2008 yılında başlattı. En önemli kampanya ise yerelde kuruldu: 2005 ilkbaharında başlayan hazırlıkları sonucu 5 Ocak 2006 tarihinde Ilısu Projesi'nin etkilediği illerden çok sayıda sivil toplum kuruluşu, belediyeler, mesleki kuruluşlar ve sendikalar bir araya gelerek Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi'ni (HYG) kurdular. Üye kurum sayısı daha sonra 86'ya çıkan HYG'de doğrudan etkilenen insanlar ve bölgenin kentlerinden aktivistler de yer aldı. HYG ilk yıllarında çok sayıda alan araştırması yaptı, raporlar hazırladı veya hazırlattı, konferans-sempozyum düzenledi, mahkemelerde davalar açtı veya yürüyentleri destekledi, yürüyüşler ve konserler düzenledi. Proje finansmanının önemli bir kısmı Avrupa'dan geldiği için 2006 ile 2009 arasında Avrupa'daki hükümet ve bankalara yönelik Avrupa Ilısu Kampanyası'yla ortak birçok çalışma yürüttü. 2009 yılına doğru tüm Türkiye'de yıkım ve sömürü getiren baraj ve HES projelerine karşı mücadeleler artıyordu ve 2009'da İstanbul'da düzenlenen Dünya Su Forumu'nun da etkisiyle ortak ağların kurulması tartışma süreci başladı. Ancak ilerleyen yıllarda bu konuda sonuç alınamadı.

Kampanyaların güçlü olması ve uluslararası basın da özel ilgisini çekmesi sonucu 2009 Temmuz'da Avrupalı hükümetler Ilısu Projesi için daha önce onayladıkları kredi teminatını geri çekmek zorunda kaldılar. Bu mutlaka büyük bir başarıydı! Yine bu yıllarda toplumun önemli bir kesiminde gerçek anlamda enerji ve tarım politikaları konusunda eleştirel bakış güçlendi. Ancak Avrupalıların büyük oranda geri çekilmesinden sonra hedefte temel olarak AKP hükümeti kaldı ve asıl zor süreç bundan sonra başladı. 2011'e kadar yerelde ve tüm Türkiye'de Hasankeyf-Dicle kampanyası yoğun bir şekilde devam etti. 2010 yılında ilk defa yüzlerce Hasankeyfli bir yürüyüşle doğrudan Ilısu Projesi'ni olmasa da kazı çalışmalarının yürütülme tarzından kaynaklanan mağduriyetlerini protesto ettiler. 2010 Ekim'inde düzenlenen büyük bir kampla Ilısu Projesi protesto edilip yeni stratejiler tartışıldı. Ancak 2010'da başlayan Ilısu inşaatın sürekli ilerlemesi, 2011 yılıyla siyasal baskının Kürt illerinde aşırı derecede artması, projeden doğrudan etkilenen insanların aktif şekilde mücadeleye dâhil edilmemesi ve hukuksal başarıların gelmemesi sonucu 2012 yılıyla Ilısu karşıtı kampanyalar zayıfladı.

Hareketliliğin az olduğu 2012-2014 yıllarında Ilısu Projesi iki defa kısa süreliğine durduruldu. Bunlardan biri, Peyzaj Mimarları Odası'nın yürüttüğü davalar sonucu 7 Ocak 2013 tarihinde idari mahkeme tarafından Ilısu Projesi'nin yürütmeyi durdurma kararı alınmasıdır. Olumlu olan ise bu dönemde Irak merkezli "Dicle'yi Yaşatalım"¹⁸ Kampanyası'nın kurulması ve sonraki yıllarda gittikçe güçlenmesidir. 2012 aynı zamanda İstanbul ve Batman merkezli olarak halen devam eden ve HYG ile de zaman zaman ortak çalışan Hasankeyf Matters isimli bir kampanyanın da ortaya çıkmasına neden oldu. Bu iki yeni oluşum ortaya çıktıktan bir süre sonra 2013-2014'te Doğa Derneği kampanyasını sonuçlandırdı.

HYG'nin canlandırılması için verilen emekler ancak 2015 yılı başında sonuç verdi. Kampanya yeniden güçlendi, bunda Kürt illerinde kurulan Mezopotamya Ekoloji Hareketi'nin (MEH) de etkisi vardı. 2015 yılında Batman ve Dargeçit'te yüzlerce insanın katıldığı çok sayıda yürüyüş ve farklı etkinlikler düzenlendi ve davalar açıldı. Daha sonra iki defa tekrarlanacak Hasankeyf Küresel Eylem Günü ilk olarak 2015 Eylül'ünde 500 kişinin katılımıyla gerçekleştirildi. Bu yıllarda Hasankeyf ve Dicle için Avrupa'da harekete geçebilen ağ oluşmaya ve sürekli genişlemeye başladı.

2015 sonbaharında artan siyasal baskılara rağmen kampanya devam etti. 2016 ilkbaharında Batman'da düzenlenen "Hasankeyf ve UNESCO" sempozyumu ile amaç hareketliliğe devam etmektir. 2015-2016'da Zeynel Bey Türbesi'nin taşınmasına karşı birçok çalışma oldu, 2016 Haziran'ında Hasankeyf'te küçük bir protesto yürüyüşü de düzenlendi. Ancak 2016 Temmuz'unda gelen OHAL süreci ile çalışma ortamı gittikçe zorlaştı ve bazı aktivistler zamanla çalışmalardan geri çekildiler. Ilısu Projesi'ne karşı sokakta yürüyüş yapılamaz oldu. Bu dönemi fırsat bilen hükümet Zeynel Bey Türbesi'nin Yeni Hasankeyf'e taşınmasıyla Hasankeyf'e fiziki müdahaleyi – yani yıkımı – başlattı. Ağustos 2017'de kayaların dinamitlenmesiyle ortaya çıkan büyük tepki çok uzun sürmedi; İstanbul'da kurulan Hasankeyf Gönüllüleri ve Eylül 2017'de gerçekleştirilen 2. Hasankeyf Küresel Eylem Günü de pek bir şey değiştiremedi. 2018 Nisan'ında başka bir küresel eylem günü ile Hasankeyf'te küçük çapta da olsa devam eden sessizlik yırtıldı. 2018'de baskıların çok olduğu bir dönemde 50'nin üstünde grubun yer aldığı ve ekoloji mücadelesini bir ağda toparlamayı hedefleyen Ekoloji Birliği kuruldu; HYG ve MEH de en başından beri bu oluşumda yer aldı.

2019 ilkbaharında Ilısu Barajı'nda su tutulacağı hükümet tarafından açıklanınca kısa sürede bugüne kadar devam eden ciddi hareketlilik oluşmaya başladı ve Ilısu karşıtı kampanya güçlendi. Hem3. Hasankeyf Küresel Eylem Günü ile HYG ve MEH aktif bir şekilde kamuoyunun önüne çıktı, hem de Türkiye düzeyinde HYG ve MEH dâhil çok sayıda kuruluşun yer aldığı Hasankeyf Koordinasyonu oluştu. 14 Temmuz'da Büyük Atlayış uluslararası eylem günü ile kamuoyunun dikkatinin Hasankeyf'te kalması sağlandı. Bundan hemen sonra 18 Temmuz 2019'da 25 baronun temsilcileri Hasankeyf'e gelip açıklama yaptı. 23 Temmuz 2019'da DSİ tarafından "deneme amaçlı" olduğu bildirilerek Ilısu Barajı'nda su tutmaya başlansa da kampanya yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Özet ve Sonuç

Dicle Nehri üzerinde kurulması planlanan Ilısu Barajı ve HES Projesi'nin faaliyete geçmesi durumunda neden olacağı olumsuz etkileri toparlarsak şunları belirtebiliriz:

– Başta insanlığın ortak mirası olan 12 bin yıllık antik kent Hasankeyf olmak üzere, Dicle Vadisi'ndeki yüzlerce arkeolojik sit alanı ve çok sayıda kültürel varlık su altında kalacaktır. Bunlarla birlikte toplumun önemli bir hafızası silinecektir.

- 100 bin kadar insan Ilisu Projesi'nden dolayı yaşam kaynaklarını kaybedecek, önemli bir kısmı yerinden göç ettirilip kentlerde ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunları arttıracaktır. Bölgede yoksullaşma gelişecektir.
- Bölge açısından çok büyük biyolojik-ekolojik değeri olan Dicle Vadisi ekosistemi, zengin bitki örtüsü ve canlı varlıklarla büyük zarara uğratılacaktır. İklim krizi hem yerel hem de küresel düzeyde Ilisu Projesi ile derinleşecektir.
- Ilisu Projesi, Mezopotamya havzasında mevcut çatışmaları derinleştirecek ve barışın gelişmesi önünde yeni bir engel olacaktır.
- Bölgedeki diğer baraj projelerinden de görüldüğü gibi, Ilisu da bölgemizin ekonomik ve sosyal yaşamına olumlu bir etkide bulunmayacaktır. Projeden kazanan sadece bir küçük elit olacaktır.
- Büyük bir coğrafya üzerinde telafisi çok zor olan bir yıkım bizi bekliyor.

Ilisu Projesi'nin alternatifi çok ama tüm canlılar açısından üstün bir evrensel değer olan Dicle ve Hasankeyf'in alternatifi yok.

Bu gerekçelerden dolayı, Ilisu baraj projesi bir an önce durdurularak bölge insanlarının söz sahibi olacağı, sosyo-ekonomik standartları yükseltecek, kültürel ve doğal varlıkları koruyacak çözümler geliştirilmelidir. Su tutma sonucu baraj gölünün Hasankeyf'e yetişse bile bu talepten vazgeçilmemelidir.

Hasankeyf için asla geç değildir! Dicle Özgür Aksın!

Bilgi için:

Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi web sitesi: www.hasankeyfgirisimi.net (<http://www.hasankeyfgirisimi.net/>)

E-mail: hasankeyfkoordinasyonu@gmail.com (<mailto:hasankeyfkoordinasyonu@gmail.com>) ve

hasankeyfgirisimi@gmail.com (<mailto:hasankeyfgirisimi@gmail.com>)

Twitter: @HasankeyfKoord ve @hasankeyfdicle

Facebook: @HasankeyfKoord ve [@hasankeyfyasatmagirisimi](http://www.facebook.com/hasankeyfyasatmagirisimi) (<http://www.facebook.com/hasankeyfyasatmagirisimi>)

Instagram: @HasankeyfKoord

Not: Kitaptaki fotoğraflar Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi, Ali Ergül ve Metin Yoksun'un arşivinden alınmıştır.

Dipnotlar:

1̇Enerji Atlası, Keban Projesi: <https://www.enerjiatlasi.com/hidroelektrik/keban-baraji.html>
(<https://www.enerjiatlasi.com/hidroelektrik/keban-baraji.html>)

2̇Dünya Barajlar Raporu, sayfa 39: https://www.internationalrivers.org/sites/default/files/attached-files/world_commission_on_dams_final_report.pdf

3̇GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum, 2018, <http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=13a66a26b5>, son erişim 14 Ağustos.

4̇AB Rekabet Dairesi Siemens'i kartel yasalarından dolayı bu adıma zorladı.

5▯Diyarbakır Müzesi. <http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/index.aspx> ([#](http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/index.aspx))

6▯Bakınız: Diyarbakır Müzesi. <http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/kazilar.aspx?hid=21>
(<http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/kazilar.aspx?hid=21>)

7▯Bakınız 2009'da yayınlanan rapor: <http://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2015/09/HasankeyfveDicleVadisininY%C3%BCksekEvrenselDe%C4%9Feri.pdf>
(<http://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2015/09/HasankeyfveDicleVadisininY%C3%BCksekEvrenselDe%C4%9Feri.pdf>)

8▯İLİSU ÇEVRE GURUBU. (2005). İlisu Konsorsiyumu İlisu Barajı ve HES Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu Güncelleme. Ankara: DSİ, Çevre ve Orman Bakanlığı

9▯Bakınız: Kılıç ve ark. 2002, Batman-Hasankeyf Avifaunası. Dicle Üniversitesi Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü

10▯Doğa Derneği Güneydoğu Anadolu Bölgesi Raporu: https://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2015/09/10_GUNEYDOGU.pdf

11▯Bununla ilgili bir değerlendirme için bkz. Anıl Çamyamaç, 2015, http://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2016/02/anil_camyamac.pdf

12▯1987 Ekonomik İşbirliği Protokolü, Suriye-Türkiye sınırından yıllık 16 milyar metreküp (bir takvim ayında 500m³/saniyelik bir akış hesabıyla) suyun salınması gerektiğini belirten, su miktarı ile ilgili geçici bir mutabakattır.

13▯Tam metin için bkz.: <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-1542.pdf>

14▯Bkz. a) DSİ 2007 Raporu, s.142, <http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/ds%C4%B1-2007-faal%C4%B1yet-raporu.pdf?sfvrsn=2> (<http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/ds%C4%B1-2007-faal%C4%B1yet-raporu.pdf?sfvrsn=2>) b) Joost Jongerden, Dams and Politics in Turkey: Utilizing Water, Developing Conflict, 2010, <https://mepc.org/dams-and-politics-turkey-utilizing-water-developing-conflict> (<https://mepc.org/dams-and-politics-turkey-utilizing-water-developing-conflict>)

15▯ TMMOB Makine Mühendisleri Odası Enerji Çalışma Grubu, "Türkiye Enerji Görünümü 2019", Haziran 2019, https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/gonderi_dosya_ekleri/MMO%20T%C3%BCrkiye%20Enerji%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC%202019.pdf son erişim 18 Ağustos 2019.

16▯Bakınız: <https://www.dunya.com/sectorler/enerji/elektrikte-kayip-kacak-azaldi-haberi-444065>

17▯Bakınız: www.dogadernegi.org

18▯İngilizcesi: Save the Tigris Campaign. www.savethetigris.org

This entry was posted in Raporlar (<https://www.hasankeyfgirisimi.net/category/reports/?lang=tr>).

← Berlin'de 'doğama dokunma' gösterisi (<https://www.hasankeyfgirisimi.net/protest-in-berlin-against-ecological-destruction-in-turkey/?lang=tr>)

İlisu Barajı Gölünün büyüdüğünü gösteren uydu görüntüleri →

Language:

ENGLISH (<https://www.hasankeyfgirisimi.net/turkce-ilisu-baraji-ve-hidroelektrik-santrali-projesi-elestiri-raporu/?lang=en>) TÜRKÇE (<https://www.hasankeyfgirisimi.net/turkce-ilisu-baraji-ve-hidroelektrik-santrali-projesi-elestiri-raporu/?lang=tr>)

Search for:

Search

Recent Posts

(English) Urgent call to resolve mounting problems in Hasankeyf!
(<https://www.hasankeyfgirisimi.net/turkce-urgent-call-to-resolve-mounting-problems-in-hasankeyf/?lang=tr>)

Ilısu barajı’nın tahribatı ve Hasankeyf’teki kültürel soykırım artarak devam ediyor!
(<https://www.hasankeyfgirisimi.net/turkce-ilisu-barajinin-tahribati-ve-hasankeyfteki-kulturel-soykirim-artarak-devam-ediyor/?lang=tr>)

Ilısu Barajı ve HES’inde Su Tutma İşlemini Acilen Durdurun! Hukuksuz Kayyım Kararını Geri Alın!
(<https://www.hasankeyfgirisimi.net/turkce-ilisu-baraji-ve-hesinde-su-tutma-islemini-acilen-durdurun-hukuksuz-kayyim-kararini-geri-alin/?lang=tr>)

Sanatçılar, yok olmaya yüz tutan Hasankeyf için çağrıda bulundu
(<https://www.hasankeyfgirisimi.net/turkce-sanatcilar-yok-olmaya-yuz-tutan-hasankeyf-icin-cagrida-bulundu/?lang=tr>)

Hasankeyf ve Dicle Vadisi için son çağrı (<https://www.hasankeyfgirisimi.net/turkce-hasankeyf-ve-dicle-vadisi-icin-son-cagri/?lang=tr>)